

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:29
sssjournal.com

pp.27-48
ISSN:2587-1587

2019 / Ocak
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 30/10/2018 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 08/01/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 08.01.2019

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ANAYASA VE ANAYASAL MEŞRUIYET
CONSTITUTION AND CONSTITUTIONAL LEGITIMACY IN EARLY REPUBLICAN PERIOD

Dr. Müge GÜVENÇ AKÇAOĞLU

Hazine ve Maliye Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara/Türkiye

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1150>

Reference : Güvenç Akçaoğlu, M. (2019). “Erken Cumhuriyet Döneminde Anayasa Ve Anayasal Meşruiyet”, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(29): 27-48

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminin anayasal altyapısını oluşturan 1921 ve 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunlarının yapım süreçleri ile Cumhuriyet yönetimini anayasal ilke haline getiren 1923 tarihli anayasa değişikliği sürecinde anayasa yapıcılarının Meclis görüşmelerinde görünür hale gelen anayasa ve meşruiyet kavramsallaştırmaları incelenmektedir. Dönemin anayasal gelişmelerine damga vuran siyasi aktörlerin yani meclis üyelerinin anayasa ve anayasal meşruiyet konularına yaklaşımlarını anlamak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarına odaklanılmaktadır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de erken Cumhuriyet dönemindeki anayasal gelişmelerin arka planında yer alan düşünsel boyutun içeriğine yani anayasal gelişmelerin içsel dinamiklerinden olan anayasa yapıcılarının düşünce ve fikirlerine ışık tutmak ve kavrayışlarını siyaset bilimi kuramı ışığında anlamlandırmaktır. Bir başka deyişle, çalışma Türkiye’nin erken Cumhuriyet dönemi anayasa tarihine odaklanan çalışmalara farklı bir yönden katkı sunmayı ve Meclis tutanaklarını incelemek suretiyle anayasaların yapımında rol oynayan aktörlerin anayasa mefhumu ve anayasal meşruiyete ilişkin bakış açılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonunda incelenen dönemdeki anayasa yapıcılarının bakış açılarının büyük ölçüde yirminci yüzyılın en tartışmalı siyaset ve hukuk kuramcılarından olan Carl Schmitt’in anayasa kuramına dair görüşleri ile örtüşmekte olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de anayasalar, anayasal meşruiyet, Meclis tutanakları, anayasacılık, demokrasi.

ABSTRACT

This study examines the constitutional framers’ conceptualizations of constitution and constitutional legitimacy in Turkey as revealed in the Parliamentary debates during the making of 1921 and 1924 Constitutions and Constitutional Amendment of 1923, which entirely set the groundwork for the constitutional system of the early Republican period. In order to understand the perspectives of constitutional framers on constitutions and constitutional legitimacy, the study concentrates on the minutes of Turkish Grand National Assembly. The major aim of the study is to shed light on the intellectual perspectives lying behind the constitutional developments of the early Republican period; more precisely considerations and thoughts of the framers of constitutions since they constitute the internal dynamic of constitutional developments, and interpret them in the framework of political theory. Hence, the study aims to contribute to the existing literature on the early constitutional history of Turkey by revealing the constitutional framers’ conceptualizations of constitution and constitutional legitimacy. The study claims in the end that the considerations of the constitutional framers largely overlap with the main tenets of the constitutional theory of Carl Schmitt, one of the most controversial political and legal theorists of the twentieth century.

Keywords: Constitutions in Turkey, constitutional legitimacy, Parliamentary minutes, constitutionalism, democracy.

1. GİRİŞ

Türkiye’de anayasal gelişmelere ilişkin çalışmaların büyük bir kısmında anayasaların hukuki incelemesine odaklanıldığına ya da anayasaların dönemsel siyasal, ekonomik ya da toplumsal gelişmeler çerçevesinde dışsal bir açıdan ele alındığına şahit olunmaktadır.

¹ Söz konusu çalışmalarda, anayasalar karşılaştırmalı olarak incelenmekte veya anayasa yapımı/değişikliği süreçlerinin prosedürel meşruiyeti tartışılmaktadır. Elbette bu çalışmalar, anayasa tarihinin incelenmesi ve

anayasal gelişimin görünürdeki dinamiklerine ışık tutulması açısından değer taşımaktadır. Ancak, anayasa yapıcılarının bizzat kendilerini ve pratiklerini nasıl anlamlandırdıkları, anayasa mefhumunu ve anayasal meşruiyeti nasıl kavradıkları konusunu cevaplandırılması gereken bir soru olarak bırakılmaktadır. Esasen Türkiye’de anayasal gelişmelerin içsel dinamiklerinden olan anayasa yapıcılarının düşünce ve fikirlerine odaklanan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır.² Bu çalışmalar da belli bir dönemdeki anayasa yapımı ve değişikliği süreçlerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de her dönemdeki anayasal gelişmelerin arka planında yer alan düşünsel boyutun içeriğine ve anayasa yapıcılarının anayasa ve anayasal meşruiyete ilişkin görüşlerine odaklanan daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç bulunduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’nin erken Cumhuriyet dönemi anayasa tarihine odaklanan çalışmalara farklı bir yönden katkı sunmak ve Meclis tutanaklarını incelemek suretiyle anayasaların yapımında rol oynayan aktörlerin anayasa mefhumu ve anayasal meşruiyete ilişkin bakış açılarını ortaya koymaktır. İnceleme, 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* Kanunu ile başlamaktadır. İlk olarak, Meclis üyelerinin bakış açısından Büyük Millet Meclisi’nin siyasi ve hukuki statüsü ve bu bakış açısına bağlı olarak 1921 Anayasasının nasıl kavrandığı tartışılacaktır. Daha sonra, Cumhuriyet yönetiminin devlet biçimi olarak ilan edildiği 29 Ekim 1923 tarihli anayasa değişikliğine ilişkin meclis görüşmeleri incelenecektir. Burada temel amaç, olağan bir meclis bünyesinde bir araya gelen Anayasa Komisyonu üyelerinin 1921 Anayasasının temel ilkelerine dair bir değişikliği hangi zeminde gerekçelendirdiklerini ortaya çıkarmaktır. Son olarak ise, 1924 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* Kanunu görüşmeleri incelenecek ve yeni bir anayasa yapma gerekçesi tartışılacaktır.

2. 1921 TARİHLİ TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU (1921 ANAYASASI)

23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin (BMM) açılmasını takiben seçilen İcra Vekilleri Heyeti (Hükümet), o sırada yalnızca Hükümet Programı olarak nitelendirdikleri Halkçılık Programı’nı Eylül ayında Meclis’e sunmuştur. Bu kapsamda, sonradan 1921 Anayasası olarak adlandırılan *Teşkilat-ı Esasiye* Kanunu, ilk etapta bizzat hazırlayıcıları tarafından bir anayasa metni olarak değerlendirilmemiştir. Hükümetin program önerisinin, 1921 Anayasasına dönüşmesi, Meclis’te *Teşkilat-ı Esasiye* kanun önerisinin hazırlanması için seçilen vekillerden mürekkep bir *Encümen-i Mahsusa*’nın teşkili sonrasında gerçekleşmiştir.

Birinci Meclis üyelerinin 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* Kanununu ve meşruiyetini hangi unsurlar temelinde inşa ettikleri üyelerin Meclisin hukuki ve siyasi statüsünü nasıl anlamlandırdıkları ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle, izleyen bölümde meclis üyelerinin bizzat Meclisi nasıl kavradıklarını tartışacağım ve daha sonra kanunun nasıl kavramsallaştırıldığını inceleyeceğim.

2.1 Meclis Üyelerinin Bakış Açısından BMM’nin Statüsü ve Yetkileri

Birinci BMM’nin toplanmasındaki temel amaç Mondros Mütarekesi’nden sonra ulusun ve devletin meşru müdafaasıdır. İstanbul’un 16 Mart 1920 tarihinde işgali ve Mebuslar Meclisi’nin dağılmasından sonra, ulusal bağımsızlık mücadelesinin lideri Mustafa Kemal, 19 Mart 1920’de valiliklere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlarına gönderdiği bildiriye olağanüstü yetkilere sahip bir Meclisin Ankara’da toplantıya çağırılması -“Devlet merkezinin korunmasını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere, millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan (*salahiyet-i fevkaladeyi haiz*) bir meclisin Ankara’da toplantıya çağırılması”- zorunluluğundan bahsetmiştir (Özbudun, 2008: 58). Mustafa Kemal’in daha sonra Nutuk’ta yaptığı açıklamadan, “olağanüstü yetkilere sahip bir meclis”in toplanması çağrısıyla, daha en baştan rejimi değiştirecek güce sahip bir Kurucu Meclisin (*Meclis-i Müessesan*) kurulmasını amaçladığı anlaşılmaktadır (Kemal Atatürk, 2013: 287). Mustafa Kemal, bildirinin ilk taslağında “kurucu meclis” ifadesini kullandığını ancak, kolordu komutanlarıyla yaptığı görüşmelerde, komutanların kendisini amacını bu şekilde ifade etmesinin yanlış anlaşılacağı yönünde uyardığını ve bu nedenle ifadeyi “olağanüstü yetkilere sahip bir meclis” ifadesi ile değiştirdiğini belirtmiştir. Bu çerçevede, Birinci Meclisin olağan bir meclis olarak değil, “gerektiğinde rejimi değiştirme yetkisiyle de donatılmış olağanüstü bir meclis, kısacası bir kurucu meclis hüviyetiyle” ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Özbudun, 2008: 59).

Toplandıktan sonra BMM’nin olağanüstü statüsü, Meclisi “milletin tek ve gerçek temsilcisi” olarak tanımlayan anayasa taslağının ikinci maddesiyle daha da pekiştirilmiş ve teminat altına alınmıştır: “İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi’nde tecelli ve temerküz eder.” Devlet yönetiminde kuvvetler birliğini kuran bu madde, Meclis görüşmelerinde herhangi bir muhalefet olmaksızın kabul edilmiştir. Bu bakımdan, Meclis üyelerinin ulusun iradesi ve Meclisin

kararları arasında bir özdeşlik kurduklarını ve meclis üstünlüğü ilkesini coşkulu bir şekilde benimsediklerini söylemek mümkündür.

Görüldüğü üzere, BMM daha en baştan kurucu meclis olarak tahayyül edilmiş ve Osmanlı Devleti'nin anayasası olan *Kanun-i Esasi* dahil olmak üzere hiçbir kanunla sınırlandırılmayacağı fikri benimsenmiştir. Meclisin olağanüstü statüsü, anayasa görüşmeleri sırasında çok sayıda vekil tarafından da ifade edilmiştir. Meclisin kurucu statüsünün açık bir şekilde kabul edildiğini 1921 Anayasasına ilişkin son görüşmelerde gözlemlemek mümkündür. Meclisin işleyişi ve yetkilerine ilişkin maddenin görüşülmesi sırasında, Hulusi Efendi BMM'nin *Kanun-i Esasi*'nin hükümlerini değiştirmeye bile yetkili olduğunu iddia etmektedir.³ Hulusi Bey'e göre, BMM esasen Allah'a ait olan yeryüzünde adaletin sağlanması görevinden sorumludur.⁴ Dolayısıyla Meclisin yetkilerini ayrıca tanımlamak ve bu suretle sınırlandırmaya ihtiyaç yoktur. Tüm yetkilerini ulustan alan Meclis sınırsız bir iktidara sahiptir. Meclisin yetkilerinin tanımlanmasına karşı çıkan Hulusi Bey, konuşmasının ilerleyen bölümlerinde Meclisin sınırsız yetkisinin yalnızca *Kanun-i Esasi*'nin 118. Maddesinde tanımlandığı üzere fıkıh hukuku ile sınırlı olduğunu ifade etmektedir: "Efendiler! Bu bizim kavaninin vaz ve tadili hakkındaki salâhiyetimizi Kanunu Esası beyan ediyor. ... Kanunu Esasimizin 118 inci maddesinde vardır."⁵

Meclis üstünlüğü ilkesinin bir diğer savunucusu olan Hüseyin Avni Bey, Hulusi Bey'e benzer şekilde Meclisin sınırsız yetkilerinden bahsetmekte ve Meclisin görevlerini tanımlayan beşinci maddenin bütününe karşı çıkmaktadır. Hüseyin Avni Bey'e göre, Meclis esas olarak yürütmenin icrasından sorumlu vekillerin görevlerini tanımlamalıdır:

Efendiler; Büyük Millet Meclisi bilâkaydü şart mukadderatı memlekete vaziyüyledir. Bunun icrasına bir takım vekiller tâyin eder. *Bu vekillerin vazifesi takyit edilmeli, yoksa Büyük Millet Meclisinin vazifesi takyit kabul etmez. O her şeye mutlak olarak hâkimdir. Yalnız takyit edeceğiniz bir şey var ki o da vekillerinizin salâhiyet ve vazifesidir. ... Kanunu Esası yapıyorsunuz. Hukuku tabiiyemizin icrası için vekillerinize vereceğiniz salâhiyeti tesbit edin. Kendi salâhiyetinizi tesbit etmeğe lüzum yoktur. Zaten bilâkaydüşart mutlak olarak biz hâkimiz.* ⁶ [vurgu bana ait]

Tartışmalardan anlaşıldığı üzere, Hulusi ve Hüseyin Avni Bey'ler Meclis üstünlüğü ilkesinin şiddetli savunucularındandır. Bu bakımdan, iki vekil de meclisin yetkilerinin sınırlanması anlamına gelebilecek bir görev tanımlamasına karşı çıkmaktadır. Buna ilaveten, iki vekilin de meclisin eylemlerinin yasal sınırlarını ve meşruiyet zeminini son kertede İslam hukukunun çizdiğini savunduğu görülmektedir. Bu vekillere karşı olarak Vehbi Bey, o zamana kadar değiştirilmeden uygulanmaya devam eden *Kanun-i Esasi* hükümlerinin yasal geçerliliğini koruduğunu ve dolayısıyla hâlihazırdaki kanun görüşmelerinde fıkıh hukukunun otoritesinin tekrarlanmasına gerek olmadığını savunmaktadır: "Elimizdeki Kanunu Esasının bu ana kadar fiilen veya kanunen tadil edilmeyen aksamı elyevm meriyülicradır. Öyle olmazsa memleketin temeli yok demektir."⁷

Kanun görüşmelerinde Meclisin yetkileri ile ilgili en çarpıcı görüşlerin Mustafa Kemal (Atatürk)'ten geldiği görülmektedir. Mustafa Kemal'e göre, halk egemenliği ilkesini tesis eden birinci madde ile Meclisi bu egemenliğin icrasından sorumlu tek temsilci olarak tayin eden ikinci madde birbirinden ayrı düşünülmelidir. Birinci madde, meclisi doğrudan sınırsız bir yetki ile donatmamaktadır. Bu nedenle meclisin yetkileri kanunla tanımlanmalıdır.⁸ Mustafa Kemal, vekillerin *Kanun-i Esasi*'nin o zamana kadar değiştirilmeyen veya yürürlükten kaldırılmayan hükümlerinin yasal geçerliliğini koruduğunu kabul ettiklerini ifade ederek BMM'nin yetkilerinin tanımlanmasında yaşanacak en ufak bir tereddütün, Meclisin Osmanlı Mebusan Meclisi ile karıştırılmasına yol açacağını vurgulamaktadır. Mustafa Kemal'in bu karışıklığı önlemek için, aşağıdaki konuşmasından da görüleceği üzere büyük çaba sarf ettiği göze çarpmaktadır:

Vakıa Meclisi Mebusanın Kanunu esasi mevaddını sülüsani ekseriyeti mevcudıyla karar vermesi şartıyla tadile salâhiyeti olduğuna dair bir işaret vardır. Fakat tamamen Kanunu Esasiyi kökünden yıkarak yerine diğer bir Kanunu Esasi koymağa salâhiyeti var mıdır? *Halbuki Meclisi Âliniz aynı zamanda bir meclisi müessesan [kurucu meclis] salâhiyetini haizdir. Mevcut kanunu Esasiyi kaldırır, yerine yenisini koyabilir.* Binaenaleyh bunu ifade etmezsek henüz mevaddının bir çoğu cari olan Kanunu Esasiye göre Kanunu Esasiye tebdile cesaret bulamayız. Bundan dolayı bunu ifade etmek lâzımdır ve bu zan bulunduğu gibi Meclisi Âlinizin salâhiyetini tahdit [sınırlandırma] değil, tevsî [genişletme] ediyor. Meclisi Âlinizin aynı zamanda bir de Meclisi müessesan mahiyetinde olduğunu dahi tamamen ispat ediyor.⁹

Mustafa Kemal'in ifadeleri ve bu ifadelerin meclis müzakerelerinde hiçbir muhalefet ile karşılaşmadığı gerçeği, BMM'nin vekillerin bakış açısına göre sahip olduğu hukuki ve siyasi statüyü açık bir biçimde göstermektedir. Meclis görüşmelerinin, tam da Mustafa Kemal'in olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanmasına ilişkin başta belirttiğimiz amacıyla örtüşür nitelikte olduğu söylenebilir. Ancak bu görüşün en güçlü olduğu zamanda bile, birinci BMM üyelerinin *Teşkilat-ı Esasiye*'yi yeni bir toplumsal ve siyasi düzenin temellerini teşkil edecek olan bir anayasa olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. İzleyen bölümde, bu bakış açısının görünür hale geldiği meclis görüşmelerini inceleyerek vekillerin bizzat kendi pratiklerini nasıl tanımladıkları konusunu tartışacağım.

2.2 Birinci Meclis Vekillerinin Teşkilat-ı Esasiye (1921) Kavramsallaştırması

Meclis görüşmeleri göstermektedir ki 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*'nun yapımında görev alan vekillerin büyük bir kısmı *yeni bir anayasa* yaptıkları düşüncesini taşımamaktadır.¹⁰ En azından Meclis üyelerinin çoğunluğu yeni bir devletin kuruluşunu simgeleyen yeni bir anayasal düzenin kurulduğuna dair görüşe sahip değildir. Birçok yerde belirtildiği ve özellikle Kanunun görüşmelerinden önce kabul edilen Meclis bildirisinde vurgulandığı üzere, BMM esasen devletin ve milletin meşru müdafaası amacıyla toplanmıştır. Dolayısıyla *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) her şeyden öte ulusal bağımsızlık mücadelesinde ulusal kuvvetlerin yönlendirilmesi için zaruri olan bir *anayasal kanun* olarak kabul edilmektedir. Dahası *Teşkilat-ı Esasiye* (1921), *Kanun-i Esasi*'yi yürürlükten kaldıran yeni bir anayasa olarak değil, onun bazı maddelerini tadil veya ilga eden bir *anayasal kanun* olarak algılanmaktadır. Buna uygun şekilde, kanun görüşmelerinin ve kabulünün özel bir meclis usulü tanımlanmaksızın, sıradan bir kanun yapma usulü izlenmek suretiyle icra edildiği görülmektedir. “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Lahiyası” olarak adlandırılan metin, esasen İcra Vekilleri Heyeti tarafından hükümet programı olarak hazırlanmış ve Mustafa Kemal'in imzasıyla 13 Eylül 1920 tarihinde Meclisin onayına sunulmuştur. 18 Eylül 1920 tarihli Meclis görüşmelerinde, başlangıçta “Halkçılık Programı” adıyla Meclise sunulan hükümet bildirisinin hukuki statüsüne, diğer bir deyişle kanun taslağı mı yoksa hükümet programı mı olduğuna dair tartışmaların geçtiğine tanık olunmaktadır (Özbudun, 2008: 19).¹¹

Meclis görüşmelerinde, Maliye Bakanı Ferit Bey'in görüşülmekte olan metnin bir kanun metni olmadığını; kısa olmasından ve devlet idaresine ilişkin bir takım konulara (örneğin vilayetler, kazalar vs.) değinmesinden ötürü hükümet programı olarak görülmesi gerektiğini vurguladığına tanık olunmaktadır.¹² Ferit Bey'e göre program, hükümetin genel rotasının bir göstergesi olarak değerlendirilmeli ve her başlığa ilişkin gerekli düzenlemelerin takip eden dönemde özel kanunlarla belirleneceği düşünülmelidir. Buna karşılık, Tefik Rüştü Bey, İcra Vekilleri Heyetinin BMM'den ayrı bir kurumsallığının olmadığını bu nedenle de kendine ait bir programı olamayacağını iddia etmektedir.¹³ Tefik Rüştü Bey, hükümetin daha ziyade bir meclis programının esasını hazırladığını ve bu esasa dair detaylı düzenlemelerin meclisin özel bir komisyonu tarafından daha sonraki dönemlerde hazırlanacağını savunmaktadır. Yoğun bir tartışmadan sonra vekiller hükümet programını, hâlihazırdaki meclis komisyonlarının her birinden gelecek üç üyeden teşkil edilecek özel bir komisyona (*Encümen-i Mahsus*) devretmeye karar vermiştir.

İcra Vekilleri Heyeti'nin program önerisini incelemeye alan *Encümen-i Mahsus*, öneriyi devlet idaresine ilişkin bir kanun tasarısına dönüştürmüş ve “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Lahiyası” adı altında iki ay sonra genel kurula sunmuştur.¹⁴ 18 Kasım 1920'de başlayan görüşmeler iki ay sürmüş ve kanun 20 Ocak 1921 tarihinde onaylanmıştır. *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) yirmi üç madde ve bir münferit maddeden oluşan kısa bir kanundur. Temel olarak maksat ve meslek, mevaddı esasiye, (esas hükümler), idare, vilayet, kaza, nahiye (yerel yönetimler) ve umumi müfettişlik bölümlerinden oluşan kanun tasarısında, yönetim biçimi ve ilkesi, BMM'nin ve nahiyelerin toplanmasında uygulanacak seçim usulü ve merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiler tanımlanmıştır.¹⁵ Temel hak ve özgürlükler, yargı ve anayasanın değiştirilmesinde izlenecek usule ilişkin herhangi bir hüküm içermeyen kanun taslağı, bu bakımdan geleneksel anayasa metinlerinden ayrılmaktadır.

Halkçılık Programının hükümetin amaç ve görevlerini tayin eden ilk dört maddelik bölümü, aynı zamanda BMM'nin ve ordusunun amaç ve varoluş nedenini tanımladığından dolayı BMM'nin ve ordusunun *diğer devletler* nezdinde meşru amacı ve pozisyonunu ilan eden bir meclis bildirisine dönüştürülmüştür.¹⁶ Programın takip eden ikinci dört maddesi ise *Teşkilat-ı Esasiye* (1921)'nin ilk dört maddesini oluşturmuştur. Kanunun birinci maddesi ile halk egemenliği ilkesi ilk defa siyasi iktidarın meşruiyet ilkesi olarak kabul edilmiş ve bu bakımdan *Kanunu Esasi*'den radikal bir kopuşu teşkil etmiştir: “Hakimiyet bilakaydū şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına

müstenittir". Bu kapsamda, anayasal monarşi ilkesinin yerini halk egemenliği ilkesinin alması *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) ile gerçekleştirilmiştir.¹⁷ Kanunun ikinci maddesi BMM'yi ulusun tek ve gerçek temsilcisi ilan etmiş ve BMM'nin yasama ve yürütme kuvvetlerini bünyesinde birleştirdiğini ifade etmiştir. Bu bakımdan, devlet yönetiminde kuvvetler birliği ilkesini tesis etmiştir. Kanunun üçüncü maddesi ile yönetim biçimi tanımlanmıştır: "Türkiye Halk Hükümeti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti' unvanını taşır." Dolayısıyla Kanun'un ilk üç maddesi ile başlangıçtaki amaç çok daha öteye taşınarak yeni bir devletin kuruluşunu simgeleyen kurucu irade ortaya konmuştur.

Encümen-i Mahsus'un hükümetin Halkçılık Programı'nın ana gövdesini, yani devletin somut varoluş biçimine dair asli siyasi karara işaret eden ilk üç maddeyi genel olarak muhafaza ettiği söylenebilir. Bununla birlikte, *Encümen-i Mahsus* hükümet programında Meclis'in oluşumuna yönelik olarak benimsenen evrensel doğrudan seçim hükmünü değiştirerek yerine mesleki temsil usulünü getirmiştir. Buna ek olarak, komisyon Meclis başkanı ile hükümet başkanı arasında bir ayırım yapmayı da gerekli görmüştür. Mesleki temsil usulü, anayasanın meşruiyetinin sürdürülebilirliği açısından vekillerin çoğunluğunca bir şart olarak görüldüğü ölçüde, konumuz açısından da büyük önem taşımaktadır.

Encümen-i Mahsus raportörü İsmail Suphi Soysallı Bey, taslak kanunun Meclis'te okunması anını Türk siyasi ve devlet hayatının en önemli anlarından biri olarak nitelendirmektedir.¹⁸ İsmail Suphi Soysallı *Encümen-i Mahsus* adına yaptığı konuşmada başlangıçta hükümet programı önerisi olarak sunulan metnin devlet yönetimine ilişkin bir kanun tasarısına dönüştürüldüğünü belirtmekte, Meclisin meşru müdafaa amacıyla toplandığını dolayısıyla başlangıçtaki amacın yeni bir devlet yönetimi oluşturmak ya da yönetim biçimini değiştirmek olmadığını ifade etmektedir. Ancak devlet yönetiminde reform yapma ihtiyacının zaman içerisinde idrak edildiğini, çünkü devletin içinde bulunduğu koşulların yalnızca dış tehditlerden değil aynı zamanda iç nedenlerden, özellikle Tanzimat'tan bu yana devam eden kötü yönetimden (*sui idare*) kaynaklandığını anlaşıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla vekillerin çoğunluğu Osmanlı devletinin devam ettiğine inanmakta ve fakat kanunla yeni bir yönetim ilkesinin tesis edildiğini düşünmektedir. Temel amaç kötü yönetim sorunundan mustarip devlet idaresinde reform yapmaktır. İsmail Suphi Soysallı konuya ilişkin olarak yaptığı konuşmada aşağıdaki ifadeleri dile getirmektedir:

Memleketin illetlerinin, dahili suiidarenin [kötü yönetim] büyük bir tesiri vardır. Gözümüzün önünde akan kanların, yıkılmış yuvaların; köylülerin eninlerinin [acı, sızlayış] tesiriyle kendiliğimizden; ıslah ve inkılap zaruretini anladık ve yeni idare kurmak için bir takım istihzarat yapmaya başladık. Binaenaleyh bugün Meclisi Aliniz müdafaa için toplanmış olmakla beraber, bu memleketi, bu milleti yaşatmak için en iyi esas nerede ise onu bulmağa ve ledelhacce [ihtiyaç görüldüğü zaman] her şeyden inkılap yapmaya her şey ve her şey yapmağa karar vermiştir. İşte Hükümetin Halkçılık Programı namı altında Meclisi Alinize sevk ettiği program bu fikirlerin mahsulüdür.¹⁹

İsmail Suphi Soysallı'nın konuşmasından anlaşılacağı üzere *Encümen-i Mahsus* hükümet programını devlet yönetiminde radikal bir yenilik getireceği ve iyi yönetimi tesis edeceği inancı ile incelemiştir. Bu açıdan, başlangıçtaki amaç *Kanun-i Esasi*'nin ilga edilmesi suretiyle yeni bir devletin kurulması değildir. Tam da bu nedenle, Meclis üyelerinin görüşmelerde taslak kanunun önemini ve meclisin olağanüstü statüsünü kabul etmekle birlikte yeni bir devletten bahsetmiyor olması anlaşılır hale gelmektedir.

Öte yandan, vekillerin devlet yönetiminin esasına tekabül eden asli bir konuya dair düzenleme yapmakta olduklarının farkında olduklarını söyleyebiliriz. Meclis görüşmelerinde, örneğin *Encümen-i Mahsus* katibi Mehmet Şükrü Bey'in memlekete refah ve mutluluk getirecek önemli bir konuya parmak bastıklarını ifade ettiği konuşması bunun bir göstergesi olarak düşünülebilir. Mehmet Şükrü Bey yaptığı konuşmada "İşte Büyük Millet Meclisi hakikaten büyüklüğüyle mütenasip refahü saadet bahşedecek en mühim bir meseleye temas etmiş ve en mühim meselenin müzakeresinde bulunuyor ki o da Teşkilatı Esasiye kanunudur" demektedir.²⁰ Anayasa yapıcıları aynı zamanda bu temel kanunun siyasi birliğin gelenekleri ve eğilimleriyle uyumlu olması ve mevcut koşulları ve toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurması gerektiğinin de farkında görünmektedir.

Vekillerin ayrıca, halk egemenliği ilkesinin toplumsal gelişim çizgisinde önemli bir kopuşu teşkil ettiğini düşündüklerini de iddia edebiliriz. Örneğin Tunalı Hilmi Bey'in Meclisin halihazırdaki eylemini ülkenin esaslarında değişim hedefleyen bir girişim olarak tanımladığı konuşmasının bu bilince karşılık gelmekte olduğunu söylemek mümkündür: "...cephelerde kanlar dökerken, canlar verirken, henüz memleketi kurtaramadığımızı zannederken, tamamen kurtarmış olmak iman ve itikadiyle memlekette asırlardan beri devam eden temeli değiştirircesine bir teşebbüste bulunuyoruz".²¹

Vekillerin *Teşkilat-ı Esasiye*'yi (1921) nasıl kavradıklarını tartıştıktan sonra, izleyen bölümde görüşmelerde görünür hale gelen “Türk milleti” kavramsallaştırmasını ve vekillerin bu kavramsallaştırmayı anayasal düzenin meşruiyetinin inşasında nasıl kullandıklarını tartışacağım.

2.3 “Türk Milleti” Kavramsallaştırması

Birinci BMM vekillerinin, olağanüstü koşullarda toplanmış olduğundan dolayı Meclisin almış olduğu kararların kendinden menkul bir meşruiyete sahip olduğunu düşündüklerini iddia edebiliriz. Meclis bildirisinde görüleceği üzere *Encümen-i Mahsus* üyeleri BMM'yi ve ordusunu, ulusal bağımsızlığın kazanılmasında ve saltanat ile halifeliğin kurtarılmasında öncü kurum olarak görmektedirler.²² Bildiride ayrıca, Meclisin kadastro, eğitim, adalet, maliye, ekonomi ve dini vakıfları içine alan geniş bir alanda ulusa refah ve mutluluk getirecek gerekli kurumları kuracağı vurgulanmaktadır. Dahası, Meclisin bu görevin yerine getirilmesinde kararlı olduğu; bu görevin yerine getirilmesi için gerekli siyasi ve toplumsal ilkelerin ulusun ruhundan çıkarsanacağı ve ulusun eğilim ve geleneklerinin muhafaza edileceği belirtilmektedir.

BMM'nin ulusun ve devletin kurtarılmasında yetkili tek meşru kurum olarak tanımlanmasının “Türk milleti”nin iradesi ile Meclis iradesinin özdeşleştirilmesine yol açtığı gözlenmektedir. Buna bağlı olarak, söz konusu özdeşleştirmeyi vekillerin kendilerini ve kararlarını, özellikle de *Teşkilat-ı Esasiye*'yi (1921) ulusal iradenin meşru bir ürünü olarak gerekçelendirmek amacıyla kullandıkları görülmektedir. Bu bağlamda, “millet” kavramının Meclisin eylemlerini haklı çıkarmak amacıyla anayasa yapıcılar tarafından sıklıkla kullanıldığını iddia etmek yanlış olmaz. Bu duruma örnek olarak Yunus Nadi Bey'in yaptığı konuşma aşağıdaki gibidir:

Efendiler BMM hakikaten büyüktür. Bu büyüklüğe nazarı dikkatinizi celb ederim. O, millettten aldığımız vekâlete müstenittir, *o büyüklük falanın filanın arzusuyla değildir ve bu milletin arzusuyla buraya gelmişsiniz.* BMM evet bu suretle geldikten sonra millete vekâleten ve milletin bütün arzusuna teban müdafaa olunması lazım gelen memleketin istiklalini milletle beraber, bu şeraiti müşküle içerisinde müdafaa etmekte şimdiye kadar devam etmiştir. Vazifesini ifa ediyor. Fakat Büyük Millet Meclisi'nin vazifesi yalnız memleketin müdafaasına münhasır kalamazdı. BMM belki bir mahsulü inkılap değildir, fakat BMM herhalde bir amili inkılaptır. ... BMM nasıl ki bu memleketi tehlikeli inhilal izmihlalden kurtarmak için bir Hükümet teşekkülü, bir Devlet teşekkülü mahiyetini muhafaza etmişse, bundan sonra da memleketin alacağı şekli idarenin ne olduğunu tespit etmek mecburiyetindedir. ... *millet kendisini toplayarak yeni bir şekilde meydana çıkmıştır, bu yeni şekle esas vermek hakkıdır. İlelebet devam edeceğini göstermek ister, hakkıdır ve bunu yapmak Büyük Millet Meclisi'nin vazifesidir.* [vurgu bana ait]²³

Bu noktada, anayasa yapıcıların nasıl bir “Türk milleti” tahayyülüne sahip olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Görüşmelerin dikkatli bir incelemesi göstermektedir ki “Türk milleti” nosyonu genellikle ortak bir tarih ve geleneğe sahip olan (bu anlamda) *homojen bir birliğe* işaret etmek için kullanılmaktadır. Vekillerin yalnızca belli bir coğrafyada yaşayan bir halka işaret etmediğini, daha ziyade “Türk milleti” nosyonunu belirli bir etik öz tarafından biçimlendirilen bir “ulusal kimliği” ifade etmek ve diğer siyasi cemaatlerden ayırmak amacıyla bilinçli olarak kullandıkları gözlenmektedir.

Görüşmelerde görünür hale gelen bazı hususlar “Türk milleti”nin birliğinin hangi zeminde tahayyül edildiğini teşhis etmek açısından önem taşımaktadır. Söz konusu siyasi tahayyülün inşasında işgalci güçlerin varoluşsal tehdidi, savaş hali ve ulusal bağımsızlık mücadelesi başat rol oynamaktadır. “Türk milleti”nin birliği, gerçek bir dış düşmanın yani *emperyalist ve kapitalist devletlerin ve bunların yurtiçindeki uzantılarının* tehdidi zemininde kurulmaktadır. Meclis bildirisinde, kendini birlik olarak kurmayı amaçlayan yeni siyasi düzenin karşısına aldığı unsurlar görünür hale gelmektedir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve istiklaline suikast eden *emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzatına karşı müdafaa ve bu maksada münafı hareket edenleri* tedip azmiyle müessess bir orduya sahiptir” [vurgu bana ait].²⁴ İşgalci kuvvetlerin yol açtığı varoluşsal tehdidin Meclis tartışmalarına sindiğini ve alınan kararların gerekçelendirilmesi amacıyla içinde bulunulan savaş haline sıklıkla başvurulduğunu söyleyebiliriz.

Buna ek olarak, *homojen birlik* tahayyülü Hıristiyan nüfusun yabancılaştırılmasına paralel yürümektedir. Mesleki temsile ilişkin görüşmelerde bazı vekillerin bu usulün Hıristiyan nüfusu da Meclisin bir parçası haline getireceğinden dolayı endişe duydukları görülmektedir. Mahmut Esat Bey böyle bir durumda bile

Meclisin çoğunluğunun Müslüman nüfustan oluşacağı yönünde teminat vermektedir. Dahası Hıristiyanların Meclisin bir parçası olduklarını iddia etmeye hakları olmadığını, onların yabancı devletlerin menfaatlerine hizmet etmeyi tercih ettikleri andan itibaren ülkenin vatandaşlığından çıktıklarını ifade etmektedir:

Belki Osmanlı Meclisi Mebusanında Hıristiyanlar aleyhinde söylemek doğru olmazdı. Fakat kendimi, mânayı kadimde olan Osmanlı Meclisi Mebusanında farzetmiyorum ve bu memlekette Hıristiyan tabakasının hiç bir hakkı olmadığı [fikrine] sahip olmuş bir adam sıfatıyla söz söylüyorum. Onlar bu memleketin vatandaşlığından istifa etmişlerdir ve ihanetle, silâh çekerek istifa etmişlerdir. Onlar Osmanlı tarihinin nankör çocuklarıdır ve bu memlekette hiç bir hakları kalmamıştır. Kendi hakkını müdafaa etmek isteyen bu memlekette onlar, emperyalizmin casuslarıdır ve bu vatanın hain çocuklarıdır, onların bu Mecliste işi yoktur efendiler.²⁵

Mahmut Esay Bey'in konuşmasının hiçbir muhalefetle karşılaşmadığı hatta tersine, Salih Efendi ve oturumda hazır bulunan diğer bazı vekiller tarafından da desteklendiği görülmektedir: "Zaten rica etseniz de duramayacaklardır, kendileri Erivan'a gidiyorlar (Aman gitsinler sesleri)."²⁶ Konuyla ilgili diğer bir oturumda, Vehbi Bey'in daha ılımlı bir tavır takındığı ve Hıristiyan nüfusun kendileriyle aynı ilkelere ve amaçlara bağlı kaldıkları müddetçe Meclise üye olmasında bir sakınca bulunmadığını ifade ettiği görülmektedir: "Memlekette eğer ashabı sanayiden buraya mebus olarak gelmeye istidadı olan ve intihap edilebilen bir zat gelebilirse ve onlar da bizim katlandığımız müşkülata katlanırlarsa ve bizim gayelerimize, bizim umdelerimize riayet etmek ve onlarla beraber yürümek şartıyla onlar da burada aynı hakla oturabilirler ve aynı suretle haklarını müdafaa edebilirler".²⁷

Düşman algısı ve ölüm kalım mücadelesinin yarattığı varoluşsal tehdide dayandırılarak temellendirilen siyasi birlik tahayyülüne ek olarak, vekillerin toplumdaki sınıf, etnik veya siyasi ideoloji temelli bölünmeleri ve çatışmaları göz ardı etme eğiliminde oldukları gözlenmektedir. Bu bağlamda görüşmelerde ilan edilen sınırlar içerisinde kalan nüfusun çoğunluğunun köylülerden oluştuğu sıklıkla dile getirilmektedir. Örneğin Mehmet Şükrü Bey ülkede gelişmiş herhangi bir sanayi olmadığından dolayı kapitalistin de olmadığını iddia etmektedir.²⁸ Mehmet Şükrü Bey'e göre, ülkedeki temel geçim kaynağı mesleklerdir. Diğer bir deyişle ulusal ekonominin temelini loncalar oluşturmaktadır. İşte tam da bu nedenle, anayasa yapıcılar halkın Meclise gelebilmesinin en güvenilir aracı olarak mesleki temsil usulünü benimsemiştir. Görüşmelerde, vekiller halkın Mecliste temsil edilebilmesinin en iyi yolunun ülkedeki lonca teşkilatlarının geliştirilmesinden geçtiğini savunmaktadır. Bu bakımdan, toplumdaki siyasi ve ideolojik farklılaşmaları ve dolayısıyla farklı siyasi partilerin de kurulabileceği ihtimalini göz ardı etmeye meyilli oldukları görülmektedir.

Şimdiye kadar anlatılanlarla tutarlı olacak şekilde, *Teşkilat-ı Esasiye*'nin (1921) esas yazarının Türk milleti olduğu (*anayasa yapma iktidarı olarak Türk milleti*) düşüncesinin, Rıza Nur Bey'in Osmanlı Devletinin yıkıldığı ilan edildiği 30 Ekim 1922 tarihli Meclis oturumunda yaptığı konuşmada da tekrarlandığı görülmektedir. Rıza Nur Bey "... Osmanlı imparatorluğunun müessis ve sahibi hakikisi olan... Türk Milleti Saray ve Babıâlinin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilatı Esasiye Kanununu ısdar ederek onun birinci maddesiyle hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millet ve ikinci maddesiyle de icrai ve teşri kuvvetleri onun yedi kudretine vermiştir."²⁹ demektedir. Rıza Nur Bey, konuşmasının devamında Türk milletinin Osmanlı Devletinden çok daha gerilere uzanan bir tarihe sahip olduğunu dile getirmektedir:

Tarihi iyi tetkik ediniz. Altı yüz senelik bir hukuku saltanat yok. Dokuz yüz senelik bir hukuku millet vardır ve dokuz yüz seneden ziyade burada bir Türkiye Devleti vardı. Anadolu'da bir Türk Milleti vazih bir surette mevcuttur. O Hükümet inmiştir, iptida Selçuk Hükümdariyle başlamıştır. O hanedanı saltanat münkariz olmuştur. Onun yerine Osmanlı Hanedanı saltanatı kaim olmuştur. Bugün o da münkariz olmuştur. Millet kendi Hükümetini kurmuştur. (Bravo sadaları, alkışlar) Resmen Türkiye Devleti bu demektir, başka bir şey yoktur, bu takrir bunu tavzihten ibarettir.³⁰

Sonuç olarak vekillerin, Meclis kararlarını ve özellikle *Teşkilat-ı Esasiye*'yi (1921) olağanüstü savaş koşullarında toplanan ve çalışan bir Meclisin ürünleri olmasından ötürü kendinden menkul bir meşruiyete sahip olarak görmekte oldukları söylenebilir. Dahası Türk milletini ortak bir düşmana karşı meşru müdafaa amacıyla bir araya gelen siyasi bir birlik olarak kavramakta ve bu birliğin oluşumunda belirli bir etik özün rol oynadığını düşünmektedirler. İzleyen bölümde vekillerin *Teşkilat-ı Esasiye*'nin (1921) meşruiyetini, anayasa yapma iktidarının sahibi olarak Türk milleti kavrayışıyla ilişkili olacak bir şekilde nasıl kurduklarını tartışacağım.

2.4 Teşkilat-ı Esasiye'nin (1921) Meşruiyeti

Meclis görüşmeleri ışığında, anayasa yapıcıların meşruiyet kavrayışlarını iki boyutta incelemek mümkündür. Birinci boyut vekillerin kanunun meşruiyetini nasıl kavramsallaştırdıklarına, ikinci boyut da söz konusu meşruiyetin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek adına gerekli gördükleri koşullara ilişkindir. Kanaatimce bu durum, yani vekillerin yalnızca kanunun meşruiyetini değil aynı zamanda uzun vadede sürdürülebilirliğini düşünmeleri onların yasallık ve meşruiyeti farklı konular olarak algıladıklarının en büyük göstergesidir.

Önceki bölümde belirtildiği üzere, vekiller Meclis kararlarını kendilerini ulusun tek ve gerçek temsilcisi olarak gördüklerinden ötürü kendinden menkul bir meşruiyete büründürmektedirler. Bu iddiayı gerekçelendirmek için sıklıkla olağanüstü koşullara ve Meclisin varoluş nedenine atıf yapmaktadırlar. Bu bakımdan, işgalci kuvvetlere karşı verilen ortak mücadele halkın bir arada yaşamaya dair ortak iradesinin bir göstergesi olarak kavranmakta ve dolayısıyla kanunun yasallığının ve meşruiyetinin üretici gücü olarak algılanmaktadır. Anayasa yapıcıların kanunun meşruiyetini oldukça ciddi bir şekilde ele almakta olduğu, eylemlerini gerekçelendirmek için sıklıkla toplumsal ihtiyaçlara vurgu yapmalarından ve benimsedikleri ilkeleri halkın geleneklerinden ve eğilimlerinden çıkarsadıklarını iddia etmelerinden anlaşılmaktadır. Ancak görüşmelerde söz konusu bu meşruiyet algısının sınırlarını çizmeye çalıştıkları da gözlenmektedir. Meşruiyetin sürdürülebilirliğini sağlamak adına mesleki temsil konusuna yapılan vurgu tam da bu bağlamda anlaşılır olmaktadır.

Vekillerin bakış açısına göre, Meclisin tüm ülke genelinde gerçekleştirilen seçimler aracılığıyla teşekkül etmesi Meclis kararlarının meşruiyetini arttıran önemli bir unsurdur. Meclisin teşekkülü amacıyla yapılan seçimlerin olağanüstülüğü ve meşruiyeti Yunus Nadi Bey'in konuşmasında açık bir şekilde vurgulanmaktadır: "Büyük Millet Meclisi'nin nasıl intihap olduğunu biliyorsunuz. Büyük Millet Meclisi, milletin mühim tarihi anlarında; intihap yapmak salahiyetini haiz, resmi ve gayri resmi bütün teşekkülatı milliyenin iştirakiyle yaptırılmıştır ve *meşruiyetinde hiç kimsenin kainatta hiçbir ferdin iştibahı olamaz*. Fakat bu şekli intihap, fevkalade bir zamanın şekli idi. Bunu kanun şeklinde tesbit etmeğe imkan tasavvur edemem."³¹ [*vurgu bana ait*]

Demokratik yönetim usulüyle doğrudan eşleştiremeyecek olan ulusal egemenlik ilkesi, vekillerin büyük bir bölümü tarafından siyasi bir ideal olarak benimsenmekte ve savunulmaktadır. Ancak bu ilkenin nasıl hayata geçirileceği meselesi Mecliste uzun süren tartışmalara neden olmuştur. *Encümen-i Mahsus*'ün önerisinde yer alan, TBMM'de mesleki temsil usulüne ilişkin dördüncü madde bu tartışmaların çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu tartışmalar sırasında kanunun meşruiyeti konusunun gündeme geldiği ve zımni bir biçimde tartışıldığı gözlenmektedir.

Görüşmelerde anayasa yapıcıların ulusal egemenlik ilkesinin hayata geçirilebilmesinin en iyi aracının mesleki temsil usulünün kurumsallaşmasından geçtiğini savunduklarını görmekteyiz. Vekiller bu usulü azınlığın çoğunluk üzerinde tahakküm kurmasının engellenmesinin ve halkın ihtiyaçlarını anlamayan bürokratlar ve entelektüellerin kötü yönetiminden korunmasının en iyi yolu olarak görmektedir.³² İsmail Suphi Soysallı, *Encümen-i Mahsus*'ün mesleki temsili esas alan seçim usulünü benimsemesinin arkasında yatan sebepleri halkın gerçek egemenliğini kurma amacı temelinde açıklamaktadır: "Temsili mesleki usulü dairesinde, bu memlekette şimdiye kadar söz söylemeye malik olmayan; hukuken malik fakat fiilen malik olmayan halk Meclise gelecek ve hukukunu, sözü ile, fikri ile, rey ile müdafaa ve muhafaza edecektir. Binaenaleyh, temsili mesleki en muvafık usuldür."³³

Konuya ilişkin en ilginç görüşlerden biri ise Mahmut Esat Bey tarafından dile getirilmektedir. Mahmut Esat Bey'e göre, ne Meclis ne de anayasa tek başına halkın özgürlüğünün teminatı olamaz. Temsili yönetim halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelmez. Halkın kendi kendinin efendisi olması için, temsili yönetim uygun bir seçim sistemi ile yani mesleki temsil ile güçlendirilmelidir:

Muhterem efendiler, parlâmento usulü, bir milleti doğrudan doğruya iş başına getirecek yollardan değildir. Fakat yalnız parlâmento usulünü kabul etmekle ve her hangi bir intihap usulünü kabul etmekle, millete hürriyetini bahşetmiş olmuyoruz. Millet efendiliğine malik olmuyor. Belki parlâmento usulü bu yollardan biridir. Fakat hepsi değildir... Çünkü parlamentoların kabulüne ve Kanunu Esasinin alkışlarla tasdikine rağmen bir tabaka vardır ki, memleketi omuzlarında taşıyan bir tabaka vardır ki o, daima esaret altında inlemiştir, efendiliğe nail olmamıştır ve o sefalet içinde inlerken (Burjuva) tabakası onun önüne çıkmış,

elindeki Kanunu Esasi ile o zavallı tabakanın önünde istihza etmişti. Bizim memleketimizde de böyle olmuştur.³⁴

Encümen-i Mahsus'un başka bir üyesi olan Mehmet Şükrü Bey de mesleki temsil usulünü kanunun birinci maddesine atf yaparak savunmaktadır. Mehmet Şükrü Bey'e göre mesleki temsil esasen halkın kendi kendini yönetmesinin uygulanmasından başka bir şey değildir.³⁵ *Encümen-i Mahsus*'un başkanı Yunus Nadi Bey'e göre seçim usulü, yönetim biçiminin tayininde kritik bir öneme sahiptir: "Bir milletin ne şekilde idare edileceği ve ne mahiyette olacağı tarzı intihabattan istidlal olunur. Çünkü onu idare edecek zevat intihabattan çıkacaktır."³⁶ ve esas mesele halkı kendi kanunlarının efendisi yapmaktır: "Bu intihap meselesinde halkı kendi hukukuna hakim kılmak endişesi iki katlı bir vazife oluyor."³⁷

Gerçekten de, 1921 Anayasasının birinci maddesinde yer alan "Hakimiyet bilakaydüş şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir" ifadesi ile Mecliste gerçekleşen tartışmalar dikkate alındığında vekillerin doğrudan demokrasi idealine sıkı sıkıya bağlı oldukları yönünde bir ilk izlenim edinmek kolaylaşmaktadır. Hatta bu izlenim, kanunda yerel yönetimlerin bölgesel özerkliğe sahip olduğunu teyit eden hükümlerin yer aldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda daha da kuvvetlenmektedir. Ancak dikkatli bir inceleme, mesleki temsil usulünü savunan vekillerin halk egemenliği ilkesini doğrudan ya da katılımcı demokrasi ile ilişkilendirmediğini, daha ziyade temsili demokrasinin farklı bir versiyonu olarak algıladığını ortaya koymaktadır.

Vekillerin demokratik yönetime ilişkin bu "kendi şahsına münhasır" yaklaşımları, özellikle Mesut Bey'in halk inisiyatifi ve referandum usulünün yasama sürecinin parçası haline getirilmesine yönelik vermiş olduğu öneriyle ilgili görüşmelerde belirginleşmektedir. Aslına bakılırsa Mesut Bey'in bu alışılmadık önerisi, halk egemenliği ilkesinin temsili biçimine bir istisna teşkil etmekte ve (1) referandum: Mecliste kabul edilen yasaların düzenli olarak halk oylamasına sunulmasını ve (2) referandum ve halk inisiyatifi: yeni bir kanun ya da kanun değişikliği önerisinin Mecliste kabul edildikten sonra iki ay içerisinde halk oylamasına sunulmasını ve kabine üyelerinden biri veya BMM üyelerinden üçü ya da her bölgeden en az 2.500 vatandaşın önerisi ile getirilen bir yasa tasarısının genel oya sunulması hakkını içermektedir.³⁸

Mesut Bey, halk egemenliği ilkesinin halkın kendi kendine yasa koymasına anlamına geldiğini dolayısıyla, halkın kendi kanunlarının yazarı olması demek olduğunu savunmaktadır. Buna göre, halk egemenliği ilkesinin sağlam bir şekilde kurumsallaştırılması için halkın öz-yasama hakkına sahip olması gerekmektedir:

Efendiler! Şimdi bizim kabul ettiğimiz madde mucibince «Bilâ kaydüşart hâkimiyet milletindir» dedik, Bendenizin ilâve etmek istediğim madde buna taallük eder. Diyoruz ki, icra kuvveti ve salâhiyeti münhasıran Büyük Millet Meclîsine aittir. Halbuki, bilâkaydüşart hâkimiyet millette olunca bilâvasıta doğrudan doğruya milletin Hükümeti kabul edilmiş demektir. Buna böyle bilâ vasıta Hükümet demekle; millet doğrudan doğruya hakkını alabilir, yani milletin hakkı teklife lâzım gelmez. ...o halde efradı milletin kanun teklifine hak ve salâhiyeti olmak lâzım gelir, öyle olmazsa Kanunu Esaside verdiğimiz şu hak ne olur? Bu hakkı vermekle millet kendi vekillerinden mürekkep olan Büyük Millet Meclisinin mesai ve icraatına bizzat iştirak etmiş demek oluyor. Vazı kanun hakkını alıyor. Çünkü milleti memurinin, şunun, bunun zulmünden kurtarmak istiyoruz. Şu halde kanun vazı hakkını da millete bahsetmeliyiz. Kavanini mevcudeden birinin ahkâmını tadil etmek hakkı millete verilmelidir.³⁹

Ancak Mesut Bey'in önerisinin vekillerce desteklenmediği ve hatta öneriye farklı gerekçelerle karşı çıktığı görülmektedir. Bu tepkiler arasında, Ragıp Bey öz-yasama kavrayışının Meclisi gereksiz hale getireceği, Yahya Galip Bey'in de halkın temsilcilerinin mevcudiyetinin halk egemenliği kriterinin icrası için yeterli olduğu yönündeki görüşleri örnek verilebilir.⁴⁰ Tunalı Hilmi Bey, Mesut Bey'in önerdiği usulün İsviçre'de uygulandığını ancak söz konusu usulün Türk halkının gelişmişlik düzeyine uygun olmadığını belirtmektedir: "Fakat zannetmem ki biz o kadar müterakki bir hale gelmiş olalım."⁴¹ Mustafa Kemal (Güney) Bey de, Yahya Galip Bey'e benzer bir görüş dile getirmektedir: "Millet dediğin kimdir, biz vekilleri değil miyiz?"⁴² Kısacası, Meclis üyelerinin öneriyi etraflıca tartışmaktan kaçındığı ve halihazırdaki tartışmalarla ilgisiz görerek reddettiği gözlenmektedir.

Bu tartışmalar ışığında, Birinci Meclis üyelerinin halk egemenliği ilkesini özcü bir biçimde yorumladıkları söylenebilir. Onlar için ilke çoğu zaman yeni kurulmakta olan anayasal düzeni gerekçelendiren retorik bir ilke ya da kullanışlı bir kavramsal aracı temsil etmektedir. Esasen halkın yönetime katılmasını

sağlayabilecek halk inisiyatifi gibi usullerin yasama sürecinin bir parçası haline getirilmesi konusunda oldukça çekimser kalmaktadırlar.

3. 29 EKİM 1923 TARİHLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

Teşkilat-ı Esasiye'nin (1921) bazı hükümleri 11 Ağustos 1923 tarihinde ikinci BMM tarafından değiştirilmiştir. İkinci BMM normal usul izlenerek toplanmış olduğundan olağanüstü siyasi otoriteye sahip olan Birinci Meclis'ten farklı, olağan bir statüye sahiptir (Özbudun, 2012:1). Buna rağmen ikinci Meclisin, özellikle meclis vekilleri arasında baskın bir grubun 1921 Anayasasının temel ilkelerini teşkil eden hükümlerde değişikliğe gitme konusunda çekingen davranmadığı dikkat çekmektedir. Olağan bir yasama organı niteliğindeki ikinci Meclisin bu yaklaşımı, tamamıyla yeni bir anayasa yerine geçecek olan 1924 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* kanununun kabul edilmesinde de gözlenmektedir. Çalışmanın bu kısmında, *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununda değişikliğe giden Meclis Anayasa Komisyonu'nun değişiklik gerekçelerine ve meclis görüşmelerine odaklanacağım.⁴³

1923 tarihli anayasa değişikliği ile *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununun birinci, üçüncü, sekizinci ve dokuzuncu maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Cumhuriyet rejiminin devlet biçimi olarak ilan edilmesinin yanı sıra, devlet dini olarak İslam'ın ve resmi dil olarak Türkçe'nin kabulünü içeren yeni maddeler eklenmiştir. Geri kalan hükümler ise temel olarak devlet başkanlığı ile buna ilişkin hükümlerle ilgilidir.

1923 tarihli anayasa değişikliği, değiştirilen birinci maddede artık "Türkiye Devleti"nin yönetim biçiminin cumhuriyet olduğu ifade edildiğinden esasen yeni bir "devlet" in kurulduğunu resmi olarak ilan eden bir değişikliktir.⁴⁴ Daha önce belirtildiği gibi, halk egemenliği ilkesi ilk olarak *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununda yer almıştır. Ancak kanundaki tasarım, ilkenin tüm siyasi ve hukuki boyutlarının devlet yönetimine yansıtılmasına rağmen yalnızca zımni bir beyan niteliğindedir; çünkü kanunu hazırlayan vekiller yeni yönetim biçimini adlandırmak için "Cumhuriyet" terimini kullanmaktan kaçınmışlardır (Parla, 2007: 17). Bu bakımdan 1923 tarihli anayasa değişikliği, "Türkiye Devleti" ve "cumhuriyet" yönetimi ifadelerinin aleni olarak ortaya konulduğu ilk anayasal momenti simgelemektedir.

Görüşmelerde ortaya çıkan en ilginç hususlardan bir tanesi, *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununun geriye dönük bir şekilde Türkiye Devleti'nin başlangıcı olarak yorumlanmasıdır. Görüşmelerde vekillerin yeni devletten bahsetmeleri ilk değildir. 1923 tarihli anayasa değişikliğinden çok daha önce 30 Ekim 1922 tarihli meclis oturumunda, yeni devlet tabirinin vekillerce kullanıldığına tanık olunmaktadır. Bu bakımdan, kabul edildiği sırada anayasa niteliği henüz aleni olarak beyan edilmemiş olan *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununun siyasi statüsü aynı (Birinci) Meclis vekillerince 30 Ekim 1922 tarihinde gerçekleştirilen 308 sayılı Meclis kararına ilişkin görüşmelerde açık seçik beyan edilmiştir. 308 sayılı Meclis kararı, Osmanlı Devleti'nin 16 Mart 1920 tarihi itibarıyla yıkıldığını ve onun devamı olarak BMM halk hükümetinin *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununun kabulüyle kurulduğunu ilan etmekteydi. 30 Ekim tarihinde Rıza Nur Bey ve diğer 78 vekil tarafından genel kurula sunulan karar önerisinde aşağıdaki ifadeler yer almaktaydı:

...Osmanlı imparatorluğunun müessis ve sahibi hakikisi olan... Türk Milleti Saray ve Babıâlinin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilâtı Esasiye Kanununu ısdar ederek onun birinci maddesiyle hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millet ve ikinci maddesiyle de icrai ve teşriî kuvvetleri onun yedi kudretine vermiştir. Yedinci maddeyle harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hukuku hükümraniyi milletin nefsinde cemeylemiştir. Binaenaleyh; o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu münhedim olup yerine yeni ve millî bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri Padişah merfu olup yerine Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur.⁴⁵

Bu bakımdan, 1923 tarihli anayasa değişikliğiyle cumhuriyetin yönetim biçimi olarak alenen ilan edilmesi esasen 308 sayılı Meclis kararının bir devamı niteliğindedir. Aynı zamanda, *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununun yeni bir anayasal düzenin başlangıcı olarak kabul edildiğinin de pekiştirilmesi anlamına gelmekteydi.

Anayasa değişiklik önerisi ikinci Meclis'te heyecanlı tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bazı vekiller değişiklik önerisinin *Kanun-i Esasi* hükümleriyle çeliştiğini ve *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununda temel bir değişikliğe neden olacağını iddia etmiştir. Ancak bu iddiaların vekillerin çoğunluğunca savuşturulduğu ve değişikliğin genel kurula sunulduktan yalnızca bir gün sonra oyların çoğunluğuyla kabul edildiği gözlenmektedir.

Yeni bir devlet kurulduğunun geriye dönmek olarak kabul edilmesi konusunda Yunus Nadi ve Vasıf Beylerin yapmış olduğu konuşmalar oldukça aydınlatıcıdır. Anayasa Komisyonu başkanı Yunus Nadi Bey'in açılış konuşması, o dönemde vekillerin çoğunluğu tarafından paylaşılan ortak görüşü gözler önüne sermektedir.⁴⁶ Konuşmasında Yunus Nadi Bey Türk milletini, en büyük alametifarikası Birinci Meclis olan yeni devletin kurucu unsuru olarak nitelendirmektedir. Dahası *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununu, Türk milletinin pozitif bir edimi olarak tanımlamaktadır. Yunus Nadi Bey İkinci Meclis'in *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanunu ile kurulan anayasal düzene katkı sağlayacağını belirtmektedir. Bu anlamda, *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) yeni Türkiye Devleti'nin anayasal gelişiminin başlangıç noktası olarak sunulmaktadır. Yunus Nadi Bey'in konuya ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Mondros Mütarekesini bizim ile imzalayanlar – tâbiki marufu ile henüz imzaları kurmadan - o mütareke mevaddının bütün ahkâm ve mevaddını payimal ederek Türkiye Devletini parçalamak üzere hareket ettiler. Memleket taraf taraf işgaller altında kaldı. Ve nihayet İstanbul'un işgaliyle Türkiye Devletinin hayatına hatime vermek suikastında bulundular ve bununla suikastlarını ikmal etmiş olduklarını zannettiler. Bu ahval ve şerait içinde Türk Milleti mâruz kaldığı suikaste tahammül etmeyerek, onların yeddi zaptlarına aldıklarını zannettikleri eski teşkilâtı Devleti, onların ellerinde bırakarak burada, Ankara'da selefi âliniz olan Büyük Millet Meclisini, Türkiye Büyük Millet Meclisini kurdu - Eşkâlinin ehemmiyeti yoktur - Türk Milleti; (Ben varım) ve (Devletim) diye bütün dünyaya bunu ilân etti. *İşte bu Teşkilâtı Esasiye Türk Milletinin hareketinin ifadesidir*, bu gördüğünüz zaferleri istihsal ederek bu günkü mevcudiyeti gösteren heyet de; bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisine vücut vermiş olan Türk Milletidir.⁴⁷ [*vurgu bana ait*]

Vasıf Bey de konuşmasında benzer şekilde yeni kurulan Türk Devleti'ne işaret etmekte ve cumhuriyet yönetiminin *Türk milletinin karakterinden ve ruhundan* doğduğunu ifade etmektedir:

Arkadaşlar! Yeni Türkiye Devleti, her hangi bir kabile serdarının, her hangi bir kabile reisinin taca mazhar olmak için kurduğu bir devlet değildi. İstiklâlini kurtarmak isteyen, hür yaşamak isteyen, Türk Milletinin doğrudan doğruya ruhundan doğan bir devlettir. Türk Milleti asırlardan beri kendi ruhuna, kendi seciyesine tevafuk eden bir devlete ilk defa kavuşuyor.⁴⁸

Görüşmelerde vekillerin aynı zamanda Meclisin böyle bir değişiklik yapmaya yetkili olup olmadığı konusunda da tartıştıkları gözlenmektedir. Vekiller tarafından dile getirilen ortak iddia, anayasa değişikliğinin devlet yönetiminde yeni bir ilke teşkil etmediği, ancak o zamana kadar *fiili* olarak uygulanan yönetim biçiminin hukuki terimlerle ifade edildiğidir. Vekiller, anayasa değişikliğinin devletin esaslarında herhangi bir değişikliğe yol açmadığından ötürü meşru olduğunu ve Meclisin *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanunu ile kurulan ancak cumhuriyet adını taşımayan temel üzerine inşa edildiğini iddia etmektedir. Dahası vekillerin anayasa değişikliğini Türk milletinin bir eylemi olarak gördükleri ve bu bakımdan kendinden menkul bir meşruiyete büründürmeye çalıştıkları göze çarpmaktadır. Örneğin, Eyüp Sabri Bey basında yer alan bazı haberlere değinmek suretiyle hâlihazırdaki Meclisin anayasa değişikliği yapmaya yetkili olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Eyüp Sabri Bey'e göre, anayasa değişikliği yeni bir anayasa ilkesinin tesis edilmesi değil; fiilen işlemekte olan yönetim biçiminin kesin terimlerle tanımlanmasıdır:

Arkadaşlar! Matbuatta gördüğüm bâzı mütalâalar bendenizi fazla olarak birkaç söz söylemeye mecbur ediyor. O da şudur: Matbuat diyor ki; Meclisin, Teşkilâtı Esasiye Kanunu tadile salâhiyeti var mı, yok mu? Efendiler! Bizde öteden beri kavanini mevzuamızda Millet Meclislerinin gerek Kavanini Esasiye ve gerek Teşkilâtı Esasiyeyi tadile salâhiyeti vardır. Kanunu Esaside bu hususa dair mevaddı sariha mevcut olduğu gibi Meclisin Nizamnamei Dahilisiyle de ayrıca bir Kanunu Esasi Encümeni teşekkül etmiştir. Meclisin böyle bir salâhiyeti olmadığı takdirde Kanunu Esasideki o mevaddımızın, nizamnamemizin ve nizamnameye tevfiakan tessüs eden Kanunu Esasi Encümenimizin hikmeti mevcudiyeti kalmaz efendiler! (Doğru sesleri)⁴⁹

Rasih Efendi de değişikliğin ulusal egemenlik ilkesinin alenen ilanından başka bir şey olmadığını ifade ederken benzer bir tutum sergilemektedir.⁵⁰ Rasih Efendi esasen devlet dininin İslam olduğunu belirten ikinci maddeyi ve bu kapsamda değişikliği gerekçelendirmeye çalışmaktadır: “O din de kendisine hakkın cumhurda ve cumhuru ümmette olduğunu pek vazıh, pek ayan olarak beyan buyuruyor, işte arkadaşlar! Bugün tespit ettiğimiz ve bugün üzerinde yürüdüğümüz şekli Hükümet yani Millî Hükümet, ancak o esasatı âliyenin size telkin ettiği şekildir. Millet doğrudan doğruya hak ve hâkimiyetini kendisi istimal ediyor.”⁵¹ Benzer şekilde, Mehmed Emin Bey cumhuriyet yönetiminin İslam tarafından da emredildiği için meşru

olduğunu iddia etmektedir.⁵² Mehmed Emin Bey cumhuriyet yönetimini Allah'ın yönetimi olarak tanımlamakta ve Türk milletinin yönetiminin de peygamber tarafından Mekke'de tesis edilen devletin takipçisi olduğunu savunmaktadır. Vekillerin bu ifadelerinin Meclis'te alkışlarla karşılandığı belirtilmelidir. Vekillerin konuşmalarıyla uyumlu olarak, Şeyh Saffet Efendi değiştirilen birinci maddenin esasında fiiliyatta var olduğunu ancak savaş koşulları nedeniyle *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununda bahsedilmesinin unutulduğunu ifade etmektedir.⁵³ Şeyh Saffet Efendi de peygamber zamanında kurulan devletin yönetim biçiminin cumhuriyet olduğunu iddia etmiş ve İslam'ı üst hukuk olarak sunmuştur.

Yukarıda bahsedilenler ışığında, 1923 tarihli anayasa değişikliğini hazırlayan vekillerin pratiklerini sıradan bir anayasa değişikliği olarak sundukları ve Meclisin tam da bu sıradanlık dolayısıyla yetkili olduğunu savundukları söylenebilir. Vekillere göre anayasa değişikliği, anayasa ilkelerinde bir değişiklik anlamına gelmiyordu. Daha ziyade fiilen var olan halk egemenliği ilkesinin aleni bir ilanı idi. Vekillerin anayasa değişikliğinin olağanlığına yaptıkları vurgu olabilecek bir kopukluk algısına engel olmak ve yeni anayasal düzenin meşruiyetini temin etmek amacıyla alınan bilinçli bir tavır olarak düşünülebilir. Yukarıda bahsedildiği gibi bazı vekillerce İslam'a ve Allah'ın iradesine yapılan referans da yeni anayasal düzenin meşruluğunu sağlama gerekliliğinden doğmuş olabilir. Ancak yine de vekillerin son kertede anayasa değişikliğini gerekçelendirmek amacıyla Türk milletinin anayasa yapma iktidarına referans verdikleri de doğrudur. İzleyen kısımda, 1924 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* kanununun yapılışına ilişkin Meclis görüşmelerini tartışacağım.

4. TEŞKİLAT-I ESASİYE (1924) KANUNU

Önceki bölümde belirtildiği üzere, ikinci BMM olağan bir meclis olarak toplandığından, ulusal bağımsızlık mücadelesi döneminde toplanan kurucu meclisten farklı bir siyasi ve hukuki statüye sahiptir. Buna rağmen, vekillerin Meclisin yetkili olup olmadığını sorgulamaksızın yeni bir anayasa yapımına giriştikleri görülmektedir. 1923 tarihli anayasa değişikliği sırasında hüküm süren yaygın düşünceye benzer şekilde, vekillerin ve özellikle de anayasa yapımcılar olarak Anayasa Komisyonu üyelerinin, Meclisin milletin tek ve gerçek temsilcisi olduğunu ve birinci kurucu meclisin devamı olarak yeni bir anayasa hazırlamaya yetkili olduğunu düşündükleri gözlenmektedir. Özbudun bu ilginç duruma ilişkin olarak, vekillerin ikinci Meclisi zaten kurucu Meclis olarak kavradıkları için şaşırtıcı olmadığını ifade etmektedir (Özbudun, 2012: 1). Kanaatimce bu düşünce, o dönemde vuku bulan anayasa tartışmalarının içeriğini dikkate almayıp çabuk bir sonuca varmaktadır. Bu anlamda, özellikle vekiller arasında Meclisin yeni bir anayasa yapmaya yetkili olup olmadığı konusunda hiçbir tartışma geçmemiş olduğu yönündeki kabulün yeniden ele alınması gerekmektedir. Buna ek olarak, meclis üyelerinin gerçekten yeni bir anayasa yapıyor oldukları düşüncesini taşıyıp taşımadıkları da sorgulanmalıdır. Bu bakımdan, ikinci Meclis üyelerinin giriştikleri pratiği yeni bir anayasa yapımı olarak görüp görmediklerini ortaya çıkarmak oldukça önem taşımaktadır. Eğer durum böyle ise, bu kurucu eylemin meşruiyetini nasıl temellendirdikleri daha da önem kazanmaktadır.

Vekillerin bakış açısına göre 1924 Anayasası yalnızca gerekli değildi; *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununun hükümleri ve takip eden yıllarda kabul edilen anayasal düzenlemeler barış koşullarının gerektirdikleri konusunda eksik olduğundan dolayı kaçınılmazdı da. Lozan Barış Konferansı daha yeni sona ermişti ve *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununun genel olarak savaş durumunun gerektirdiği kurumları tesis ettiği düşünülmekteydi. Dahası kanunu takip eden anayasal düzenlemelerle birleştirerek tek bir kanun halinde derlemek ve sistematik hale getirmek gerekmekteydi.

Bu bölümde temel amacım, 1924 Anayasası ile ilgili meclis görüşmelerini incelemek ve anayasa yapımcıların anayasayı ve meşruiyetini nasıl kavramsallaştırdıklarını tartışmaktır. Bu amaçla öncelikle Meclisin yeni bir anayasa hazırlama yetkisinin olup olmadığına dair tartışmalara odaklanacağım. Sonra ise anayasa yapımcıların *Teşkilat-ı Esasiye* (1924) kanununu nasıl kavradıklarını tartışacağım.

4.1 Yetki Tartışması

Teşkilat-ı Esasiye'nin (1924) hazırlık çalışmaları 1923 tarihli anayasa değişikliğini hazırlayan Anayasa Komisyonu üyelerinin girişimi ile başlamıştır.⁵⁴ 108 madde ve bir geçici hükümden oluşan kanun taslağı 9 Mart 1924 tarihinde Genel Kurul'a sunulmuştur. Taslağın başlangıcında Anayasa Komisyonu 1923 tarihli anayasa değişikliğine atıf yapmış ve Kanunun 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye*'nin kabulüyle başlayan sürecin devamı olduğunu vurgulamıştır. Taslağa ilişkin görüşmeler yaklaşık bir buçuk ay sürmüş ve anayasa 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilmiştir.

Komisyonun anayasa taslağı, temel ilkeler, yasama, yürütme, yargı ve Türk vatandaşlarının kamusal haklarına ilişkin hükümler ile münferit hükümleri içeren altı bölümden oluşmaktaydı. Taslağın altıncı

bölümünde, birinci maddede değişiklik yapılmasını yasaklayan maddeyi de içeren anayasanın değiştirilme usulü tanımlanmaktaydı. Böylelikle, Türkiye'nin anayasal tarihinde ilk defa anayasanın üstünlüğü ilkesi benimsenmiş ve değiştirilemeyen hükümler uygulaması benimsenmişti.

İlginçtir ki vekiller *Teşkilat-ı Esasiye*'yi (1924) kurucu eylemi niteleyen yeni bir anayasa olarak düşünmemekteydiler. Bu gözlemin doğruluğu görüşmelerden ve özellikle Anayasa Komisyonu raportörü Celal Nuri Bey'in ifadelerinden teyit edilebilir.⁵⁵ Celal Nuri Bey taslağı vekillere anlattığı konuşmasında taslağın meşruiyetinin ulusal devrimden kaynaklandığını ifade etmektedir: "Teklifi kanunimizin memba [kaynağı] doğrudan doğruya milli inkılâptır. Yani bu inkılâp olmamış olsaydı buradaki mevaddı tertibetmekte yet-i kudretimiz olmayacaktı."⁵⁶ Celal Nuri Bey'e göre Komisyon'un hazırlamış olduğu anayasa metni, Türk toplumunun 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* kanununun kabul edilmesiyle başlayan toplumsal ve siyasi dönüşümünün son safhasını oluşturmaktadır. *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) Türkiye tarihinde ilk defa halk egemenliği ilkesini yönetim biçimi olarak tayin eden ve savaş koşullarının gerektirdiği devlet idaresini tesis eden kurucu bir eylemdir.⁵⁷ Bu kurucu eylemi saltanatın ilgası ile ilgili meclis kararı, Türkiye devletinin bağımsızlığını ilan eden Lozan Barış Konferansı bildirgesi, cumhuriyetin ilanına ilişkin 1923 tarihli anayasa değişikliği ve son olarak halifeliğin ilgası kararı izlemiştir. Bu çerçevede, *Teşkilat-ı Esasiye* (1924) kanununu her şeyden önce bu anayasal gelişmeler ile halk egemenliği ilkesini tek bir metinde sistematik bir biçimde derleyen bir düzenleme olarak düşünmek gerekmektedir. Söz konusu anayasal gelişmeler, Türk devriminin siyasi ve toplumsal olgunlaşma sürecinin devrelerine işaret etmektedir:

Efendiler, encümenimiz Teşkilât-ı Esasiye Kanunu teklifini huzuru âlinize getirmekle bu inkılabın kemale gelmiş olduğunu zannediyorum. Bu Teşkilât-ı Esasiye Kanunu lâyihası beş senelik bir cehdi millinin [milli çalışmanın] hücceti muzafferiyetidir [üstün geldiğinin delilidir]. İddia edebiliriz ki bu kanunu yazan doğrudan doğruya Türk Milletidir. Bu kanunun kabulü ile inkılabımıza bir şekli katiyet vermiş olacağız.⁵⁸

Vekiller eylemlerini yeni bir anayasal düzenin başlangıcı olarak görmemekte; 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* kanunu ile tesis edilen anayasal düzene eklemeler getiren tamamlayıcı bir anayasa değişikliği olarak kavramaktadır. Vekillere göre *Teşkilat-ı Esasiye* (1924) farklı bir yönetim ilkesini tesis etmemekte, daha ziyade 1921'de tesis edilen yönetim ilkesini tamamlamakta ve pekiştirmektedir. Konuya ilişkin olarak Celal Nuri Bey'in ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Malûmuâliniz bu gibi kanunlar pek çabuk olmaz. Fransız Kanunu Esasisi 1871'den 1875 senesine kadar dört buçuk senede yapılabilmisti. Bizde de ilk Teşkilât-ı Esasiyeyi vücuda getirdikten sonra bu celsemize kadar geçen günler hesap edilecek olursa aşağı yukarı o kadar bir zaman geçmiştir. Bunu birden bire yapamazdık. Bunu kurulduğu gün birdenbire huzuru âlinize takdim edemezdik. Nitekim başka yerlerde de böyle olmuştur... Bunun gibi Cumhuriyetin ilânına peyuste olan bu kanunu yapmakla öyle bir harekette bulunuyoruz. Şimdi bu kanunun içine itmam edici [tamamlayıcı] bütün mevaddı koymuş oluyoruz.⁵⁹

Vekillerin devamlılık konusuna yapmış oldukları vurgu 19 Ekim 1923 tarihindeki anayasa değişikliği görüşmelerinde belirginleşen tutuma benzetilebilir ve vekillerin, yeni anayasal düzenin meşruiyetinin inşa edilmesi ve güçlendirilmesini amaçlayan tezlerinin bel kemiğini oluşturduğu iddia edilebilir. Hatta devamlılık vurgusunun *Teşkilat-ı Esasiye* (1924) görüşmelerinde Anayasa Komisyonu'nun yeni bir anayasa yazma gerekçesini açıklamak amacıyla başvurduğu temel sav olduğu söylenebilir.

Öte yandan, görüşmelerde Abidin Bey ve Mahmud Esad Bey başta olmak üzere bazı vekillerin Anayasa Komisyonunu ve taslağı, taslağın bazı öğelerinin *Teşkilat-ı Esasiye*'nin (1921) esaslarıyla yani ulusal egemenlik ve kuvvetler birliği ilkeleriyle karşıtlık içinde olduğu gerekçesiyle şiddetli bir biçimde eleştirdikleri gözlenmektedir. Buna göre, taslağın bazı -özellikle cumhurbaşkanına meclis kararlarını veto etme yetkisi ile meclisi feshetme yetkisi veren- hükümlerinin *Teşkilat-ı Esasiye*'de (1921) benimsenen kuvvetler birliği ilkesinden bir sapma idi. Çünkü bakanlar kurulu ve cumhurbaşkanı yürütmenin iki farklı kolunu teşkil eden yasamadan ayrı bir iktidar merci olarak tesis edilmekteydi. Bu vekillere göre ikinci Meclis *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanununun özünü ihlal eden kurucu bir eyleme girişmekte idi ve tam da bu nedenle böylesine bir değişiklik yapma yetkisine sahip değildi; bu yetki yalnızca anayasal düzenin kaynağı olan halka aitti.

Abidin Bey'in ikinci Meclis'in yeni bir anayasa yapmaya yetkili olmadığını iddia ettiği konuşması bu bakış açısını yansıtmak açısından önemlidir.⁶⁰ Abidin Bey esasen *Teşkilat-ı Esasiye* (1924) kanununun bütününe –ve özellikle de yasamanın üstünlüğü ilkesine aykırı hükümlerine- oldukça eleştirel bir açıdan yaklaşmaktadır. Abidin Bey'e göre *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) monarşiyi ortadan kaldırarak cumhuriyete dayalı yönetim biçimini tesis ettiği ve bu bakımdan devletin kurucu eyleminin simgesi olduğu için önemliydi. Dahası *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) temellerini *Türk milletinin ruhundan ve düşmana* karşı verilen ulusal mücadeleden aldığı için kendinden menkul bir meşruiyete sahipti.⁶¹ Kanun, Türkiye tarihinin gelişim çizgisindeki en üst mertebeyi teşkil etmekteydi.⁶² Öte yandan Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletlerinde *Teşkilat-ı Esasiye* kanunu niteliğindeki kanunlar yalnızca bu kanunları yapmakla görevlendirilmiş kurucu meclisler tarafından hazırlanmakta idi. Bu bakımdan, kurucu meclis olan Birinci Meclis *Teşkilat-ı Esasiye* kanununu yapma konusunda meşru yetkiye sahipti. Buna karşılık, böyle bir statüye sahip olmayan ikinci Meclis yeni bir anayasa yapma konusunda yetkili değildi. Abidin Bey'e göre ikinci Meclis yeni bir anayasa kanunu hazırlamakla yetkili olmadığı gibi bu görev için yetkilendirilecek kurucu bir meclisin tesis edilmesinden de kaçınmaktaydı:

*İster ihtilâl sıfatını izafe ediniz, ister inkılâp sıfatını daha muvafık görünüz her halde Türkiye Büyük Millet Meclisi ile ikinci Büyük Millet Meclisi arasında bâzı evsafi hususiye ve fark irae etmektedir. Avrupa'da, Amerika'da ve sair memleketlerde yani Kanunu Esasiyi kendisine düstur esas ittihaz etmiş olan memleketlerde bu gibi asli kanunlar sureti katiyede behemehal o Devletin, o milletin Meclisi müessesanı tarafından tertip ve tesbit olunur. Mahiyeti itibariyle, hüviyeti itibariyle Türkiye Büyük Millet Meclisi bizzat kendisine mahsus ve fakat tam ve kâmil mânasında bu evsafi haiz bir Meclisi müessesan değildir. Sulhun imza edilmesinden ve muktaziyatı için sulhe intikal etmesi lâzımgelen tadilâtı İkinci Büyük Millet Meclisi yaptıktan sonra acaba ne gibi mahzur veyahut faidesizlik mutasavver idi ki; Kanunu Esasi Encümeni bu Teşkilâtı Esasiye Kanununu Meclisi Müessesan mahiyetinde, Meclisi Müessesan makamında gelecek olan heyet tarafından yapılmasını tecviz etmiyorlar.*⁶³ [vurgu bana ait]

Görüldüğü üzere Abidin Bey, ikinci Meclis'in yeni bir anayasa yapımına girişmesine oldukça eleştirel bir tavır almaktadır. Anayasa Komisyonu'nun taslağın yeni bir yönetim ilkesi getirmediği yönündeki açıklamalarına karşılık, Abidin Bey anayasal ilkelere değişiklik yapıldığını iddia etmektedir. Abidin Bey'e benzer şekilde Mahmud Esad Bey de anayasa önerisine devrimin ruhunu yani yasamanın üstünlüğünü ihlal ettiği gerekçesiyle karşı çıkmaktadır.⁶⁴

Görüşmeler ikinci BMM'nin önemli bir özelliğini de gün ışığına çıkarmaktadır. Meclis Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) üyesi vekillerden oluştuğu halde, görüşmelerde aynı partinin üyelerince çok farklı düşünceler dile getirilmekte dolayısıyla anayasa görüşmelerinin özgür bir tartışma ortamında geçtiği izlenimi edinilmektedir (Özbudun, 2012: vii). Abidin ve Mahmud Esad Bey'in cumhurbaşkanının yetkilerini tayin eden hükümlerin görüşülmesi sırasında gösterdikleri direnç ilerleyen aşamalarda belli ölçüde dikkate alınmaktadır.

4.2 İkinci Meclis Vekillerinin Teşkilat-ı Esasiye (1924) Kavramsallaştırması

Esasen ikinci Meclis'in yeni bir anayasa yapma yetkisine sahip olup olmadığına dair mecliste geçen tartışma vekillerin anayasa mefhumunu nasıl kavramsallaştırdıkları ile yakından ilgilidir. Görüşmelerde belirginleştiği üzere, *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) vekiller tarafından Türkiye Devleti'nin kurucu eylemi olarak kavranmaktadır. Vekillerin hemen hemen hepsi ulusal egemenlik ilkesini anayasallaştırmasından ötürü *Teşkilat-ı Esasiye*'yi (1921) Türk milletinin tarihindeki bir kopuş olarak görmektedir. Dolayısıyla kanunun kurucu niteliği (kanunun yapılması sırasında) Birinci Meclis vekilleri tarafından paylaşılan anlayıştan farklı bir biçimde geriye dönük olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan anayasa taslağı, *Teşkilat-ı Esasiye*'de (1921) tanımlanan ilkeler ile bu kanunu takip eden anayasal kanunların yeniden derlenmesine işaret etmektedir. Anayasa Komisyonu üyelerine göre *Teşkilat-ı Esasiye* (1924) önceki anayasal düzenden kopuşu değil daha ziyade bu düzenin devamını simgelemekteydi. Aslına bakılırsa, görüşmelerde sıklıkla dile getirilen bu devamlılık vurgusunun bir meşruiyet kriteri haline geldiği iddia edilebilir. Vekillerin yetki sorununu tartışmaksızın tamamen yeni bir anayasa metni hazırlamaları da ancak bu zeminde anlaşılır hale gelmektedir. Vekillere göre 1924 Anayasası yeni değildi. Çünkü yeni bir yönetim ilkesi tesis etmediği gibi esasen ulusal devrimin son safhasını teşkil etmekteydi.

İkinci Meclis üyeleri *Teşkilat-ı Esasiye*'de (1921) yer alan cumhuriyet yönetimi ve kuvvetler birliği ilkesine ilişkin kararın anayasanın özünü teşkil ettiği fikrini büyük ölçüde paylaşmaktadır. Dahası vekillere göre bu karar yalnızca kararın sahibi olan *Türk milleti* tarafından değiştirilebilir. İkinci Meclis'teki yetki

tartışması tam da bu nedenle çıkmaktadır. Eğer anayasa, *ulusun siyasal birliğin somut varoluş türünü ve biçimini tayin eden kurucu kararı* ise, söz konusu asli siyasal kararı değiştirme yetkisi yalnızca anayasa yapma iktidarı olarak halka ya da onun taşıyıcısına aittir.⁶⁵ Muhafif vekiller açısından da bu böyledir. Ancak onların bakış açısına göre Komisyonun anayasa taslağı, kurucu eylemin ifadesi olan *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) kanunundaki kuvvetler birliği ilkesinden kuvvetler ayrılığı ilkesine kayışı simgelemektedir. Ve anayasa ilkelerinde yapılan bu asli değişiklik olağan bir usul ile toplanan olağan yani halkın yeni bir anayasa yapımı için yetkilendirmediği bir Meclis tarafından yapılmaktadır.

Bununla birlikte, görüşmelerde ilginç bir bakış açısının da belirdiği iddia edilebilir. Bu bakış açısına göre anayasa taslağını hazırlayan vekiller anayasal gelişmeleri Türk toplumunun siyasal olgunlaşmasının birer safhası olarak kavramaktadır. Anayasa Komisyonu raportörü Celal Nuri Bey'in az evvel bahsedilen konuşması bu bakımdan oldukça aydınlatıcıdır. Celal Nuri Bey konuşmasına *Teşkilat-ı Esasiye'nin* (1924) toplumsal devrimin son aşamasını temsil ettiğini söyleyerek başlamaktadır: "Efendiler, encümenimiz Teşkilatı Esasiye Kanunu teklifini huzuru âlinize getirmekle bu inkilâbın kemale gelmiş olduğunu zannediyorum."⁶⁶ Benzer şekilde, Komisyon katibi Feridun Fikri Bey de taslağı milletin ve ulusal egemenliğin gelişiminin son merhalesi olarak sunmaktadır: "Bendenizce tekâmülü millimizin, hâkimiyeti milliyemizin dâhil olduğu en son noktai kemal ve terakki burasıdır. Şimdi bu noktaya vâsıl olmamakla maşerî idarenin en son kademesine vâsıl olmuş bulunuyoruz ve bu, Türk Milletinin en son tekâmülü umumiyesinde vâsıl olduğu en yüksek merhalelidir."⁶⁷ Komisyon üyelerinin anayasanın meşruiyetini sağlayabilmek adına yalnızca devamlılık fikrine yaslanmadıkları aynı zamanda ilerleme söylemini de devreye soktukları gözlenmektedir.

Buna karşılık görüşmelerde, Tunalı Hilmi Bey'in anayasanın toplumsal gelişimin son safhası olarak kavranmasına şiddetle karşı çıktığı görülmektedir. Tunalı Hilmi Bey'e göre, toplumsal gelişimin belirli bir tarihsel dönemde sabitlenmesi şimdiki nesiller ile gelecek nesiller arasında ciddi bir uçurum yaratabilir:

Çünkü Esbabı mucibe mazbatasında gayet tehlikeli bir kanaat bulunduğu dair sözler vardır. «Lâyihanın kabulü takdirinde genç Cumhuriyetimiz Teşkilatı Esasiye itibariyle tekâmülün belki son ve lâyetegâyyir merhalesine varmış olacaktır» diyor. Arkadaşlar hayatı beşer diyelim, hayatı beşer deyiniz. Daima tekâmüle (ileri) doğru gidiyor. Daha demin ilân edilmiş olan Cumhuriyeti son merhalesine vâsıl olmuş farz etmek, tekâmülü, kemali, lâyetenahi olan tekâmülü âdeta inkâr etmek demektir, tekâmül ve kemali kıyamete kadar devam edecektir. Arkadaşlar eğer biz gençliğe bu fikri verecek olursak önümüzde açılacak olan uçurumları kendimiz kazımış olacağız. Binaenaleyh, hayır. Gençlere bağırmalıyız ve demeliyiz ki : «Teşkilatı Esasiye Kanuniyle icap eden bir yapıyı yapıyor ve size veriyoruz, Lâkin bil ki sen, daima ve daima, kıyamete kadar tekâmüle namzetsin ve ona göre bu yapıyı muhafaza et.»⁶⁸

Gerçekten de Tunalı Hilmi Bey'in açıklamaları Anayasa Komisyonu üyelerinin kavrayışlarındaki bazı tutarsızlıkları göstermek açısından önemlidir. Vekiller anayasa taslağının toplumun içinde bulunduğu koşulları yansıttığını iddia etmektedir. Fakat aynı zamanda anayasa metnini statik bir mefhum olarak kavramak suretiyle daha gelecekteki ihtiyaçlara uygun olarak yapılabilecek değişikliklere kapatılmaktadırlar. Buna karşılık Tunalı Hilmi Bey toplumların gelişimi ve değişimine göre anayasaların gelecek nesiller tarafından değiştirilebilmesinin mümkün olması gerektiğini savunmaktadır. Anayasanın kurucu babalarla gelecek nesiller arasında kapatılması güç bir uçurum yaratmaması, daha ziyade köprü görevi görmesi gerektiğini düşünmektedir.

Sonuç olarak, ikinci Meclis'te vekillerin hemen hemen hepsi anayasayı *Türk milletinin* bir eylemi olarak görmektedir. Buna göre, Türk milleti işgalci kuvvetlere karşı verdiği mücadele ile siyasal bir birlik halinde bir arada yaşamaya yönelik ortak iradesini ortaya koymuştur. Vekillere göre bağımsızlık mücadelesi ve *Türk milletinin* ortak bir tarih ve geleceğe sahip olduğu yönündeki tahayyül siyasal birliğin otantik temellerini oluşturmaktadır. *Teşkilat-ı Esasiye* (1921) ile başlayan ve *Teşkilat-ı Esasiye* (1924) ile sona eren anayasal gelişmeler söz konusu anayasalardan çok daha önce siyasal bir birlik halinde bir arada eyleyen *Türk milletinin siyasal olgunlaşmasının* aşamalarını oluşturmaktadır. Bu anlayışa göre, *Teşkilat-ı Esasiye* (1924) toplumsal ve siyasal devrimin son safhasını teşkil etmekte ve bu nedenle de değiştirilemez anayasal ilkeleri içermektedir. *Teşkilat-ı Esasiye* (1924) *Türk milletinin* somut varoluşunun türü ve biçimine dair kati kararı içerdiği ölçüde maddi bir mefhum olarak kavranmaktadır.

4.3 Teşkilat-ı Esasiye'nin (1924) Meşruiyeti

Görüşmelerde Anayasa Komisyonu üyelerinin anayasa taslağını gerekçelendirmek amacıyla sıklıkla halkın kurucu iradesine ve bu iradenin pozitif bir eylemi olarak *Teşkilat-ı Esasiye'*ye (1921) atıf yaptıkları

görülmektedir. Örneğin Celal Nuri Bey 1924 Anayasasının gerçek yazarının *Türk milleti* olduğunu ifade ederken, *Türk milletini* kurucu iktidar olarak kavramaktadır: “İddia edebiliriz ki bu kanunu yazan doğrudan doğruya Türk Milletidir. Bu kanunun kabulü ile inkılabımıza bir şekli katiyet vermiş olacaktır.”⁶⁹ Celal Nuri Bey konuşmasının devamında, *Teşkilat-ı Esasiye* kanununa kamuoyunda verilen pozitif tepkilerden ve kanunun başarısından bahsetmekte ve kanunu Fransız devrimi ile kıyaslamaktadır:

Binaenaleyh bu bizim kanunumuz daha seri bir muzafferiyettir. Bundan dolayıdır ki Türk Milletinin tarihinde bununla iftihar edebiliriz. Değil yalnız Türk Milletinin tarihinde 1300 senelik İslâm âleminde bile hemen hemen ilk defa görülen en büyük ve en azametli bir vakadır. Fransız inkılabı itlak olunan birtakım iadei saltanatları hercümerçlerle [darmadağınık] olmuştur, oradan anlaşılıyor ki halkın temayülât [eğilim] ve vaziyetini pek nazarı dikkate almayan birtakım vâzı kanunlar bunları tesvidetmişlerdir [yazmışlardır]. Hâlbuki bizde görüyoruz ki yaptığımız inkılap lehülhamd umumum teveccühüne mazhar oluyor ve hiçbir taraftan bir şemei itiraz vuku bulmuyor. Bundan dolayı da müftehir olmak [iftihar etmek] hakkımızdır.⁷⁰

Bu aşamada, Celal Nuri Bey’in siyasi birliğin bütününde anayasa üzerinde toplumsal bir uzlaşma olduğu fikrine dayalı sosyolojik bir anayasal meşruiyet anlayışına sahip olduğu gözlenmektedir.⁷¹ Böyle bir anlayışta, toplumda ciddi bir direnişin olmaması anayasanın toplumsal meşruiyete sahip olduğunun kabulü açısından yeterli görülür.

Anayasa taslağına muhalefet eden vekillerden biri olan Şükrü Saraçoğlu da, ulusal egemenliğin icrasında kuvvetler birliği ilkesinin esas alınması gerektiğini savunurken ulusun kurucu iktidarını vurgulamaktadır: “...tefriki kuva, taksimi kuva yoktur; hatta tevhidi kuva da yoktur. Yalnız bir tek kuvvet vardır ki, o da vahdeti kuvvettir. Bir tek millet vardır. Onun bir tek hâkimiyeti milliyesi vardır. O da Vahdeti kuvvettir. Yegâne âmil, yegâne masdar, yegâne memba millettir. (Bravo sesleri)”⁷² Ancak Şaraçoğlu’na göre ulusal egemenliğin icrasında kuvvetler birliği ilkesinin kabul edilmesi ve TBMM’nin ulusun gerçek ve tek temsilcisi olarak tayin edilmesi durumunda dahi, bu Meclis’in her istediğini yapmakla yetkili olacağı anlamına gelmez. Meclis, ancak ulusun kurucu iktidarı tarafından devredilen meşru yetki sınırları dahilinde eylemekle yükümlüdür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Milletinin bütün haklarını bilâkaydü şart keyfemayeşa istimal etmek hakkını haiz değildir. ...Ne gibi bir hakkı Türkiye Büyük Millet Meclisi kendisinden başka hiçbir kimseye veremez? Bendenizin kanaatime göre bunun en dar çerçevesi Büyük Millet Meclisinin iradesi karşısında o iradeye mütefevvik herhangi bir hakkın tanınmasıdır ...(Doğru sesleri)⁷³

Meclisin meşru yetkisinin sınırları sorunu seçim döneminin iki yıldan dört yıla uzatılmasını öngören değişiklik önerisine ilişkin görüşmelerde yeniden gündeme gelmektedir. Emin Bey kabul edilecek yeni seçim döneminin hâlihazırdaki Meclis’e uygulanmaması gerektiğini, yeni hükmün bundan sonraki Meclis için geçerli olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Emin Bey’e göre, ulus hâlihazırdaki Meclisi yalnızca iki yıl görev yapması için yetkilendirmiştir: “Böyle mühim bir Teşkilâtı Esasiye Kanununda ve kendi hakkımız olmayarak milletten böyle salâhiyet almadığımız halde, iki sene için geldiğimiz halde bunu nasıl olur da tezyid edebiliriz? Bu dört sene müddetin bu Meclisi Âliye teşmil edilmemesini rica ederim.”⁷⁴ Musa Kazım Efendi’nin de benzer endişeler dile getirdiği gözlenmektedir.⁷⁵

Görüldüğü üzere, Anayasa Komisyonu üyelerinin *Teşkilat-ı Esasiye*’nin (1924) meşruiyetini, kendileri ve ulusun iradesi arasında doğrudan bir bağlantı kurmak suretiyle birinci anayasa ile aynı temel üzerinde inşa etmeye çalıştıkları gözlenmektedir. Bu bakımdan, Komisyon üyeleri İkinci Meclis’i de kurucu Meclis olarak kavramaktadır. Ancak bu görüşün anayasa taslağına muhalif vekillerce benimsenmediği de bir gerçektir. Muhalif vekiller kendi durumlarında ulusun iradesi ile Meclis kararları arasında doğrudan bir bağ kurmaktan kaçınmaktadır. İkinci Meclis içerisindeki bu fikir ayrılığı, ulusun iradesi ve Meclisin iradesi arasında özellikle 1921’de var olduğu kabul edilen doğrudan bağın tüm vekillerce kabul edilmediğini göstermektedir. Daha da önemlisi anayasa yapıcıların *Teşkilat-ı Esasiye*’nin (1924) meşruiyetini inşa etmekte karşılaştıkları zorluğun da en önemli göstergelerinden biridir.

5. SONUÇ YERİNE: SCHMİTT’İN İZLERİ

Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminin anayasalarının yapım süreçlerinde TBMM’lerde geçen görüşmeler incelendiğinde, anayasa yapıcıların anayasa ve anayasal meşruiyet kavrayışlarında bir takım ortak hususların belirginleştiğini söylemek mümkündür.

İlk olarak, Birinci ve İkinci Meclis üyelerinin anayasa yapma/değiştirme girişimini “halkın anayasa yapma iktidarı” retoriğine başvurmak suretiyle gerekçelendirmeye çalışmakta oldukları gözlenmektedir. Anayasa yapıcılar anayasanın kurucu iradenin (Türk Milleti) tercihlerini yansıtan değişmez bir öze sahip olduğunu iddia etmekte ve bu anlamda anayasanın maddi (siyasi) unsurunu öne çıkartmaktadır. Anayasa yapıcılarının, anayasa yapma/değiştirme girişimini meşrulaştırmak için “devamlılık” ve bazen de “ilerleme” söylemini kullanmak suretiyle doğrudan kurucu iradenin cisimleştiği kurucu momente, geriye dönük bir şekilde yeni devletin kuruluş anı olarak tasavvur edilen 1921 Anayasasına başvurdukları gözlemlenmektedir. Anayasa yapma/değiştirme girişimlerinin meşrulaştırılması güçleştikçe de devamlılık vurgusunun ve yeni anayasal başlangıçların yol açtığı kopuklukları gizleme çabalarının arttığı gözlemlenmektedir.

Yirminci yüzyılın en çok tartışılan siyaset ve hukuk kuramcılarında biri olan Carl Schmitt’in pozitif anayasa kavramsallaştırması, Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde anayasa yapıcılarının anayasa kavrayışlarını anlamak açısından yardımcı bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Schmitt’in anayasa kuramında, ‘pozitif anayasa kavramı’ (*positive concept of constitution*), “anayasa yapma iktidarının (taşıyıcısının) *siyasal* birliğin somut varoluş türüne ve biçimine ilişkin vermiş olduğu *asli siyasal karar*”a işaret etmektedir (Schmitt, 2008: 75). Buna göre, anayasa yalnızca devletin yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki ilişkileri ve bu organların işleyişlerini tanımlayan saf hukuki ve biçimsel bir niteliğe sahip değildir. Aynı zamanda, siyasi birliğin somut siyasal varoluş türü ve biçimini tanımlamak suretiyle birliğin geleceğini bağlayan -bu anlamda değişmez- ve siyasi birliği bir bakıma dost-düşman ayrımı temelinde kuran özsel kararı (*substantial decision*) içeren maddi bir mefhumdur. Dahası anayasa, liberal anayasacılık geleneğinde iddia edildiği gibi saf istenci (*pure will*) temsil eden tarafsız ve kişilerin iradesinden bağımsız bir *norm* ya da *idea* da değildir (Schmitt, 2008: 184-197). Tersine, belli ideolojiler, değerler ve tercihlerden yana bilinçli bir kararı içermektedir (Dessauer, 1946: 18). Anayasa yapma iktidarının, düşmanlarının varoluşsal tehdidi karşısında kendini nasıl tanımladığının ve somut varoluşunda kendini nasıl biçimlendirmek istediğinin bir ifadesidir.

Schmitt’e göre anayasanın bütünlüğü, anayasa hükümlerinin sistematik ve yazılı kodifikasyonundan ya da normatif mükemmelliğinden kaynaklanmaz. “[Anayasanın bütünlüğü] daha ziyade, bu normlara dışsal olan ve tüm bu normları ilk kez anayasa hükmü haline getiren *siyasal iradede* kaynaklanır. Ve söz konusu bu siyasal irade, sadece normları bir bütün halinde inşa etmekle kalmaz, kendi bütünlüğünü de inşa eder” (Schmitt, 2008: 70) Bu bağlamda, Schmitt’in kuramında anayasanın ve anayasal düzenin meşruiyeti, siyasal kararın kendinden menkul meşruiyetinden kaynaklanır. Varoluşsal kararın kendisi herhangi bir etik ya da hukuki gerekçelendirmeye ihtiyaç duymaz. Karar içeriğinden bağımsız olarak siyasal birliğin “kendini müdafaa hakkı ya da kendini varoluşsal, bütünsel, güvenli ve anayasal düzen içinde muhafaza etme iradesi” çerçevesinde gerekçelendirilir (Schmitt, 2008: 76).

Buna bağlı olarak, modern demokrasilerde anayasal meşruiyetin parametreleri, ‘halkın anayasa yapma iktidarı’ formülasyonu çerçevesinde belirlenir. Schmitt’e göre, “[bir] anayasal düzen yalnızca olgusal bir durum olarak meşru değildir. Siyasal kararın sahibi olarak anayasa yapma iktidarının gücü ve yetkisi kabul edildiğinde, [anayasal düzen] aynı zamanda adil bir düzen olarak da kabul edilir” (Schmitt, 2008: 136). Bu anlamda, “halkın ya da ulusun devlet otoritesi tarafından güvence altına alınan toplumsal düzen ve güvenlik ortamında birlikte yaşamaya dair ortak bir istence sahip olduğu” mantıksal varsayımı ile pratikte mevcut anayasa çerçevesinde kurulan kamusal hayata veya seçimlere katılımı anayasal düzenin tüm yasallığının ve meşruiyetinin kaynağını teşkil eder (Schmitt, 2008: 139-143).

Schmitt, halkın anayasa yapma iktidarının daha önce oluşturulmuş bir yasal prosedür çerçevesinde düzenlenemeyeceğini iddia eder. Anayasal düzenin kaynağını teşkil eden halkın kurucu iktidarı, tüm kurulu iktidarın üzerindedir ve aynı zamanda kurulu iktidarla birlikte varlığını sürdürmeye devam eder (Schmitt, 2008: 128). Öte yandan, halkın kurucu iktidarı asli siyasal kararın gözden geçirilmesini gerektiren istisna durumu, anayasa boşluğu ya da anayasaya dair anlaşmazlık durumunda kendini temel siyasal karar biçiminde yeniden aktive eder (Schmitt, 2008: 125-126). Diğer bir değişle, halk istediği zaman harekete geçebilir ve somut varoluşunda kendine yeni bir biçim verebilir. Görüldüğü üzere, Schmitt halkı-ulusu biçimsiz biçimlendirici kapasite (*formless formative capacity*) olarak ve halkın egemen kararını da mutlak bir başlangıç olarak nitelendirmekte ve bu açıdan halka-ulusa metafizik ve ilahi bir nitelik atfetmektedir (Delacroix, 2005: 40).

Türkiye bağlamına geri dönecek olursak, çalışmada ele alınan dönemdeki anayasa yapıcılarının anayasayı devletin somut varoluş biçimine ilişkin temel kararların cisimleştiği bir mefhum olarak tanımladıklarını söyleyebiliriz. Anayasa görüşmelerindeki hakim düşünce, devletin kurucu momentini temsil eden 1921 Anayasasında içerilen siyasi kararların hukuk sisteminin temelini oluşturduğu ve anayasal düzenin

değiştirilemez niteliklerini teşkil ettiğidir. Buna göre ulusal egemenlik ilkesi anayasanın özünü, tartışmalarda geçtiği şekliyle ruhunu ve felsefesini oluşturan temel unsurdur.

Schmitt'in kavramsallaştırmasına benzer bir şekilde, Birinci ve İkinci Meclislerdeki vekillerin 1921 ve 1924 Anayasalarını metafizik terimlerle, kurucu momentten çok önce birlik halinde var olan Türk milletinin kurucu bir edimi şeklinde açıkladıkları gözlenmektedir. Bu anlayışa göre, Kurtuluş Savaşı'nda işgalci kuvvetlere karşı verilen mücadele Türk milletinin birlikte yaşamaya dair ortak iradesini ortaya koymaktadır. Görüşmelerde, *ortak bir düşmana karşı kendini korumak amacıyla birleşmiş siyasi bir birlik olarak Türk milleti* fikrinin, Schmitt'in anayasa kuramındaki benzer biçimde işe koşulduğu görülmektedir. Hatta anayasa yapımcılar, *Misak-ı Milli* sınırları içerisinde kalan son nüfus kitlesini BMM'nin kurucu unsuru olarak tahayyül etmekte ve anayasa kanununun gerçek yazarı olarak görmektedir. Böylelikle, anayasa kanununun da içeren Meclis kararları –Schmitt'in terimleriyle dost-düşman ayrımını yansıtan biçimde- ulusun pozitif edimleri olarak kavranmaktadır. Bu kavrayışta, *Türk milletinin* otantik özünü bağımsızlık mücadelesi ile ortak tarih ve gelenek varsayımı oluşturmaktadır. Özellikle 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* Kanunuyla başlayan ve 1924 tarihli *Teşkilatı Esasiye* Kanunuyla sonlanan tarihsel dönem, anayasa yapımcılar tarafından “Türk milletinin siyasi olgunluğa ulaşmasının ya da başka bir deyişle kemale ermesinin” birbirini izleyen aşamaları olarak anlandırılmaktadır. Buna göre, 1924 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* Kanunu toplumsal ve siyasi devrimin son aşamasını teşkil etmekte ve devletin düşmanlarına karşı korunması gereken kurucu ilkeleri barındırmaktadır.

Görüşmelerde belirginleşen anayasa anlayışı anayasaların meşruiyetinin hangi temeller üzerinde inşa edildiğine de ışık tutmaktadır. Meclis üyelerinin anayasa yapma/değiştirme girişimlerini giderek artan bir biçimde somut düzenin gerekliliklerini öne sürerek gerekçelendirdikleri göze çarpmaktadır. Tüm bu kurucu momentlerde öne sürülen geçerlilik iddiaları (gerçek ya da tahayyülü) bir istisnai durumun gerekliliklerine, diğer bir deyişle bağlamsal argümanlara odaklanmaktadır. Yine bu momentlerde “devletin varoluşsal bir tehditle karşı karşıya olduğu” varsayımı zemininde beliren dost/düşman ayrımının farklı şekillerde ve derecelerde tezahür ettiği, buna paralel olarak da süreç boyunca içerleme/dışlama mantığının vurgulandığı gözlenmektedir.

1921 ve 1924 anayasalarını yapan vekillerin, meclis kararlarını milletin tek ve gerçek temsilcileri oldukları varsayımından hareketle kendinden menkul bir meşruiyete büründürdüklerini söylemek mümkündür. Geçerlilik iddiaları savaşın yarattığı olağanüstü koşullar (gerçek bir düşmanın varoluşsal tehdidi) ile Meclisin bu koşullardaki varoluş nedenine (devlet ve milletin meşru müdafaası) odaklanmaktadır. Özellikle 1921 Anayasasının yapılış sürecinde emperyalist/kapitalist devletler ile onların ülke içerisindeki uzantıları (Ermeniler açık bir şekilde dile getirilmektedir) anayasal düzenin karşıtı/düşmanı olarak tanımlanmaktadır.

Bununla birlikte, Birinci Meclis'teki vekillerin anayasa ilkelerini (ulusal egemenlik ilkesi) gerekçelendirmek için demokratik yönetim ve halk egemenliği ilkesinin evrenselliği ve Osmanlı Devleti zamanından bu yana süregelen kötü yönetimin yerine yeni bir yönetim ilkesinin getirilmesinin gerekliliği gibi rasyonel argümanlara başvurdukları da göze çarpmaktadır.

¹ Buna örnek olarak şu çalışmalar verilebilir: Tanör, Bülent. (2012). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, YKY Yayınları, İstanbul. Özbudun, Ergun. (2012). *1924 Anayasası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. Özbudun. (2011). *The Constitutional System of Turkey: 1876 to the Present*, New York: Palgrave Macmillan. Özbudun, Ergun & Gençkaya, Ömer Faruk. (2010). *Türkiye'de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası*, Doğan Kitap. Özbudun. (2008a). *1921 Anayasası*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara. Özbudun. (2008b). *Türk Anayasa Hukuku*, 9. basım, Yetkin Yayınları, Ankara. Parla, Taha. (2007). *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul. Teziç, Erdoğan. (2013). *Anayasa Hukuku*, 16. basım, Beta Yayınları, İstanbul. Tanör. (2013). *İki Anayasa: 1961-1982*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul. Tanör, Bülent & Yüzbaşıoğlu, Necmi. (2013). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 13. basım, Beta Yayınları, İstanbul. Özbudun (2012) ve (2008a) çalışmalarında birinci ve ikinci Meclislerdeki anayasa görüşmelerine odaklanmaktadır. Ancak Türkiye'de anayasa yapımcıların anayasayı ve anayasal meşruiyeti nasıl kavramsallaştırdıklarına dair detaylı bir inceleme sunmamaktadır.

² Türkiye'de anayasa yapımcıların fikir ve görüşlerine odaklanan sınırlı sayıda çalışma ise şöyle sıralanabilir: Tanör, Bülent. (2008). *Anayasal Gelişme Tezleri*, YKY Yayınları, İstanbul. Gözübüyük, A. Şeref & Sezgin, Zekai. *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara. Akın, Rıdvan (1992). “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1921 Teşkilat-ı Esasiye Layihasını Müzakeresi”, *Tarik Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayını. Akın. (2014). *TBMM Devleti (1920-1923)*, İstanbul: İletişim Yayınları. Demirel, Ahmet (2011). *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları. Güneş, İhsan (2009). *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. Bu alanda yayımlanan en güncel çalışmalar ise Sevinç, Murat ve Demirkent, Dinçer (2017). *Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası: 1921 Anayasası ve Tutanakları*, İstanbul: İletişim Yayınları; ve Demirkent, Dinçer (2017). *Bir Devlet İki Cumhuriyet*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

³ *TBMM, ZC.*, Cilt 7, İ:135, 20.1.1337, s.327.

⁴ *Ibid.*, ss.328-29.

⁵ *Ibid.*, s.329.

⁶ *Ibid.*, s.328.

⁷ *Ibid.*, s.329.

⁸ Mustafa Kemal konuya ilişkin yaptığı konuşmada şunları ifade etmektedir: “Bir defa birinci maddede vuku bulan ifadenin manası, hâkimiyet bilâkaydüşart millete ait olduğuna dairdir. Fakat ondan sonra da halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesine müstenit bir usulü idarenin de takip edileceği söyleniyor. Binaenaleyh halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil deruhte etmesinde gayet şümüllü bir mana vardır. Bunların her birini ayrı ayrı tâyin ve tahdit etmek lâzım gelir ve bu tâyin ve tahdide başladığımız zaman bunun mebde-i Meclisi Âlinizdir. Onun için Meclisi Âlinizin dahi salâhiyeti gayet bariz bir surette bütün milletçe bilinmek lâzımdır. Yoksa aleliltlak ve bilâkaydüşart kelimesi ile başlayan cümle Meclisi Âlinizin salâhiyetini ifadeye kâfi değildir”. *Ibid*, s.330.

⁹ *Ibid*.

¹⁰ 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* Kanunu, sistematik bir anayasa metninde olması gereken temel haklar ve özgürlükler, yargı kuvveti ve anayasa değişikliğinde izlenecek prosedür gibi bölümleri içermediğinden tam bir anayasa olarak tanımlanamaz. Birinci Büyük Millet Meclisi’ndeki anayasa görüşmelerinde, tam da buna uygun olarak, Meclis üyelerinin *Teşkilat-ı Esasiye* Kanunu’nu yeni bir devletin kuruluşunu simgeleyen yeni bir anayasa olarak görmelikleri; daha ziyade yeni bir yönetim ilkesi ile bağımsızlık savaşında ulusal kuvvetlerin daha iyi yönetilmesini sağlayacak uygun bir devlet idaresinin temelini ortaya koyan bir *anayasa değişikliği* olarak gördükleri anlaşılmalıdır. Meclis üyelerinin, anayasa görüşmelerinde belirginleşen bu eğilimi, süreci kanun görüşmelerinde “tadil” olarak tanımlamalarından da anlaşılabilir. 1921 tarihli *Teşkilat-ı Esasiye* Kanunu’nun Meclis’teki görüşmeleri ve oylanması sırasında gözetilen olağan yasa yapımı usulü de bu algıyı destekleyen bir niteliğe sahiptir. Dahası, Kanunun daha sonraki dönemlerde değiştirilmesi sırasında izlenmesi gereken özel bir usul de tanımlanmamıştır. Buna karşılık, birinci BMM’nin 1921 anayasasını yaparken tamamıyla kurucu iktidar olarak eylediğine yani kendisini Osmanlı Devleti’nin bir önceki anayasası olan *Kanun-i Esasi* de dahil olmak üzere hiçbir yasa ile sınırlamadığına tanık olunmaktadır.

¹¹ Özbudun’a (2012) göre, metnin hukuki statüsü bundan sonra izlenecek usulün belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

¹² *TBMM, ZC.*, Cilt 3, İ: 67, 18.9.1336, s. 203.

¹³ *Ibid*, s. 207.

¹⁴ Encümen-i Mahsus’un başkanlığını Yunus Nadi Bey, raportörlüğünü (mazbata muharriri) İsmail Suphi Soysallı Bey ve katipliğini Mehmet Şükrü Bey yapmakta olup üyeleri İbrahim Süreyya, Murat (Çorum) ve Mehmet Vehbi Bey’lerdir.

¹⁵ Sevinç ve Demirkent (2017), 1921 Anayasası tutanaklarını ele aldıkları çalışmalarında, 1921 Anayasası’nın şimdiki kadar üzerinde çok durulmayan geniş yerel yönetim anlayışına dikkat çekmektedir. Buna göre, 1921 Anayasasında hakim olan halkçılık düşüncesi ve bu düşüncenin yansıdığı devletin idari yapısını düzenleyen ve yerel yönetimlere özerklik veren maddeler, 1921 Anayasasını Türkiye’nin diğer anayasalarından farklı bir noktaya taşımaktadır. 1921 Anayasası “halkın tekçi olmayan kavranışı ve ademi-merkeziyetçiliğin egemenliğin halka ait olduğunun bir göstergesi olarak kavranması” ile diğer anayasalardan ayrılmaktadır.

¹⁶ İsmail Suphi Soysallı Bey, “Milli hudutlarımız dahilinde kalmak istiyoruz. Zulme, tahakküme karşı isyan ediyoruz” diyerek BMM’nin amacını dile getirmiştir. *TBMM, ZC.*, Cilt 5, İ:99, 18.11.1336, s. 410.

¹⁷ Tanör (2012) halk egemenliği ilkesinin, 1921 Anayasasından çok daha önce, milli bağımsızlık döneminde toplanan yerel kongrelerde ifade edildiğini dile getirmektedir. Tanör’e göre ilke Türkiye bağlamında özgün bir anlama sahiptir. Batılı devletlerde monarşinin gücüne karşı verilen iç egemenlik mücadelesinin bir simgesi olarak beliren halk egemenliği ilkesi, Türkiye bağlamında aynı anda iki farklı kırılmaya işaret etmektedir: Mondros Mütarekesi sırasında ulusal mücadelenin sürükleyici nosyonu olarak dış egemenlik mücadelesi ve Osmanlı monarşisine karşı verilen demokratik egemenlik mücadelesi. Öte yandan Demirkent (2017), halk egemenliği ilkesine dayanan ve meclis görüşmeleri sırasında halkın temsili konusunun (halk egemenliği ilkesinin en iyi şekilde nasıl icra edileceği hususunun) öne çıktığı 1921 Anayasası ile ulus egemenliği ilkesine dayanan 1924 Anayasası arasındaki fikrî ayrılığa dikkat çekmektedir. 1921 Anayasasının kurucu iktidarın demokratik teorisi çerçevesinde değerlendiren Demirkent, halk egemenliği ve ulus egemenliği arasında kurulan karşıtlığın anayasa görüşmelerinde belirginleştiğini iddia etmekte ve görüşmelerin bu bakımdan “monarşinin tekil egemenliğinden çokluk olarak halk egemenliğine geçişin olası biçimlerinin tartışıldığı bir tür anayasa atölyesi” olduğunu ifade etmektedir (Demirkent, 2017: 138).

¹⁸ *Ibid*, s. 407 ve s. 413.

¹⁹ *Ibid*, s. 409.

²⁰ *TBMM, ZC.*, Cilt 5, İ:100, 20.11.1336, s. 461.

²¹ *Ibid*.

²² *TBMM, ZC.*, Cilt 5, İ:99, 18.11.1336, s. 414.

²³ *TBMM, ZC.*, Cilt 6, İ:105, 29.11.1336, s. 129.

²⁴ *TBMM, ZC.*, Cilt 5, İ:99, 18.11.1336, s. 414.

²⁵ *Ibid*, s. 437.

²⁶ *Ibid*.

²⁷ *TBMM, ZC.*, Cilt 6, İ:106, 30.11.1336, s. 150.

²⁸ *TBMM, ZC.*, Cilt 5, İ:100, 20.11.1336, s. 460.

²⁹ *TBMM, ZC.*, Cilt 3, İ:129, 30.10.1338, s. 292.

³⁰ *Ibid*, s. 296.

³¹ *TBMM, ZC.*, Cilt 6, İ:105, 29.11.1336, s. 130.

³² *TBMM, ZC.*, Cilt 5, İ:99, 18.11.1336, ss. 433-34.

³³ *Ibid*, s. 433.

³⁴ *Ibid*, s. 435.

³⁵ *TBMM, ZC.*, Cilt 5, İ:100, 20.11.1336, s. 460.

³⁶ *TBMM, ZC.*, Cilt 6, İ:105, 29.11.1336, s. 130.

³⁷ *Ibid*, s. 132.

³⁸ *TBMM, ZC.*, Cilt 6, İ:110, 7.12.1336, s.259.

³⁹ *Ibid*, ss.260-1.

⁴⁰ *Ibid*, s.261.

⁴¹ *Ibid*, s.262.

⁴² *TBMM, ZC.*, Cilt 6, İ:113, 7.12.1336, s.339.

⁴³ Anayasa Komisyonu başkanı Yunus Nadi Bey, katibi Feridun Fikri Bey ve raportörü Celal Nuri Bey olup diğer üyeleri İbrahim Süreyya, İlyas Sami, Refik (Konya), Mehmed ve Rasih (Antalya) Beylerdir.

⁴⁴ “Türkiye Devletinin şekli Hükümeti Cumhuriyettir.”

⁴⁵ *TBMM, ZC.*, Cilt 3, İ:129, 30.10.1338, ss.292-93.

⁴⁶ *TBMM, ZC.*, Cilt 3, İ:43, 29.10.1339, s.91.

⁴⁷ *Ibid*, s.90.

⁴⁸ *Ibid*, s.93.

⁴⁹ *Ibid*, s.94.

⁵⁰ *Ibid*, s.95.

⁵¹ *Ibid*.

⁵² *Ibid*, s. 96.

⁵³ *Ibid*, s.97.

⁵⁴ Anayasa Komisyonu başkanı Yunus Nadi Bey, katibi Feridun Fikri Bey ve raporörü Celal Nuri Bey olup diğer üyeleri İbrahim Süreyya, İlyas Sami, Ebubekir Hazım, Faik (Ordu), Ali Rıza, Avni (Bozok), Refet (Bursa), Mahmud (Siirt) ve Ahmed Süreyya (Karesi) Beylerdir.

⁵⁵ *TBMM, ZC.*, Cilt 7, İ:7, 9.3.1340, ss.224-27.

⁵⁶ *Ibid*, s.227.

⁵⁷ *Ibid*, s.224.

⁵⁸ *Ibid*.

⁵⁹ *Ibid*, s.225.

⁶⁰ *Ibid*, ss.228-29.

⁶¹ *Ibid*, s.228.

⁶² *Ibid*, s.229.

⁶³ *Ibid*, s.229.

⁶⁴ *Ibid*, ss.239-240.

⁶⁵ Burada anayasanın Schmittçi bir tanımını yapıyorum. Schmitt'in "pozitif anayasa kavramı", "anayasa yapma iktidarının (taşıyıcısının) siyasal birliğin somut varoluş türüne ve biçimine ilişkin vermiş olduğu asli siyasal karar"a işaret etmektedir. Schmitt, Carl. (2008). *Constitutional Theory*, çev. ve der. Jeffrey Seitzer, London: Duke University Press, s.75.

⁶⁶ *Ibid*, s.224.

⁶⁷ *Ibid*, s.242.

⁶⁸ *Ibid*, s.237.

⁶⁹ *Ibid*, s.224.

⁷⁰ *Ibid*, s.225.

⁷¹ Siyaset bilimi literatüründe, anayasal meşruiyet kavramı üç farklı ancak birbiriyle bağlantılı boyut temelinde, hukuki, siyasi ya da ahlaki ve sosyolojik açıdan incelenmektedir (Fallon, 2005). Buna göre, anayasanın hukuki meşruiyeti, anayasa yapımı veya değişikliği sürecinin yürürlükteki anayasada tanımlanan yasal prosedüre uygun bir şekilde yetkili merciler tarafından yürütülmesinden kaynaklanmaktadır. İkinci olarak sosyolojik meşruiyet, anayasanın siyasi birliğin bütününde toplumsal rızaya ya da kabule mazhar olmasından kaynaklanmaktadır. Barnett (2003) hukuki bir düzenin varlığının ve vatandaşların bu düzenin kurallarına uygun davranmasının ya da "isteksizce razı olmalarının" toplumdaki zımni rızanın temeli olarak kavranabileceğini ifade etmektedir. Son olarak meşruiyetin ahlaki kavramsallaştırılması durumunda demokratik meşruiyet, hukuk düzeninin öznelininin, anayasa yapımı ve değişikliği zamanlarında siyasi irade oluşturma süreçlerine doğrudan katılımına ya da demokratik temsiline olanak veren yasal mekanizmaların varlığını gerektirmektedir. Bu ulusal egemenlik ilkesinin ve doğrudan demokrasi mekanizmalarının anayasa yapımı/değişikliği süreçlerinde ve genel olarak siyasi temsilde kurumsallaştırılması ve etkin hale getirilmesi anlamına gelmektedir (Çelebi, 2012). Dolayısıyla, demokratik meşruiyetin ahlaki kavramsallaştırması, anayasanın yasal veya sosyolojik meşruiyetinden daha kalın bir normatif çerçeveyi gerektirmektedir.

⁷² *TBMM, ZC.*, Cilt 7/1, İ:13, 16.3.1340, s.528.

⁷³ *Ibid*.

⁷⁴ *Ibid*, s.545.

⁷⁵ *Ibid*, s.546.

KAYNAKÇA

Atatürk, M. K. (2013). *Nutuk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Balta, İ. H. (1957). "Önsöz", İçinde: Gözübüyük, A. Ş. & Sezgin, Z., *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.

Barnett, R. E. (2003). "Constitutional Legitimacy", *Columbia Law Review*, 103(1), 111-148.

Çelebi, A. (2012). "Demokratik Bir Anayasanın Siyasal Yapıtaşları: Halk Egemenliği ve Siyasal Temsilin Demokratikleştirilmesi", *Toplum ve Bilim*, 124, 36-61.

Delacroix, S. (2005). "Schmitt's Critique of Kelsenian Normativism", *Ratio Juris*, 18(1), 30-45.

Dessauer, F. E. (1946). "The Constitutional Decision: A German Theory of Constitutional Law and Politics", *Ethics*, 57(1), 14-37.

Edward, S. (1957). Giriş. İçinde: Gözübüyük, A. Ş. & Sezgin, Z., *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.

Fallon, R. H. (2005). "Legitimacy and the Constitution", *Harvard Law Review*, 118, 1789-1853.

Güneş, İ. (1997). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı 1920-1923*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kili, S. & Gözübüyük, A. Ş. (2006). *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Özbudun, E. (2012). *1924 Anayasası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özbudun. (2011). *The Constitutional System of Turkey: 1876 to the Present*, New York: Palgrave Macmillan.

Özbudun. (2008a). *1921 Anayasası*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Özbudun. (2008b). *Türk Anayasa Hukuku*, 9. basım, Yetkin Yayınları, Ankara.

Özbudun, Ergun & Gençkaya, Ömer Faruk. (2010). *Türkiye’de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası*, Doğan Kitap.

Parla T (2007). *Türkiye’de Anayasalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Schmitt, Carl. (2008). *Constitutional Theory*, çev. ve der. Jeffrey Seitzer, London: Duke University Press.

Schmitt. (2004a). *Legality and Legitimacy*, çev. ve der. Jeffrey Seitzer, London: Duke University Press.

Schmitt. (2004b). *On the Three Types of Juristic Thought*, çev. Joseph W. Bendersky, Connecticut: Praeger Publishers.

Schmitt. (2001). *State, Movement, People, the Triadic Structure of Political Unity*, çev. ve der. Simona Draghici, Plutarch Press.

Schmitt. (1996a). *The Concept of the Political*, çev. George Schwab, The University of Chicago Press.

Schmitt. (1996b). *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of a Political Symbol*, çev. George Schwab ve Erna Hilfstein, Greenwood Press.

Schmitt. (1996c). *Roman Catholicism and Political Form*, çev. G.L.Ulmen, Greenwood Press.

Schmitt. (1985a). *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, çev. George Schwab, The University of Chicago Press.

Schmitt. (1985b). *The Crisis of Parliamentary Democracy*, çev. Ellen Kennedy, Cambridge: MIT Press.

Tanör. (2013). *İki Anayasa: 1961-1982*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Tanör, B. (2012). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul: YKY Yayınları.

Tanör (2009). *Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)*. İstanbul: YKY Yayınları.

Tanör (2008). *Anayasal Gelişme Tezleri*, YKY Yayınları, İstanbul.

Tanör, Bülent & Yüzbaşıoğlu, Necmi. (2013). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 13. basım, Beta Yayınları, İstanbul.

Teziç, Erdoğan. (2013). *Anayasa Hukuku*, 16. basım, Beta Yayınları, İstanbul.

TBMM Tutanakları

1921 Anayasası

TBMM, ZC., Cilt 3, İ: 67, 18.9.1336, ss.201-209.

TBMM, ZC., Cilt 5, İ:99, 18.11.1336, ss.407-418.

TBMM, ZC., Cilt 5, İ:100, 20.11.1336, ss.458-467.

TBMM, ZC., Cilt 6, İ:105, 29.11.1336, ss.120-137.

TBMM, ZC., Cilt 6, İ:106, 30.11.1336, ss.148-166.

TBMM, ZC., Cilt 6, İ:110, 7.12.1336, ss.258-265.

TBMM, ZC., Cilt 6, İ:113, 7.12.1336, ss.337-351.

TBMM, ZC., Cilt 6, İ:114, 14.12.1336, ss.358-376.

TBMM, ZC., Cilt 6, İ:117, 20.12.1336, ss.449-452.

TBMM, ZC., Cilt 6, İ:119, 22.12.1336, ss.481-500.

TBMM, ZC., Cilt 7, İ:132, 10.1.1337, ss.249-265.

TBMM, ZC., Cilt 7, İ:134, 17.1.1337, ss.292-312.

TBMM, ZC., Cilt 7, İ:135, 20.1.1337, ss.321-341.

TBMM, ZC., Cilt 3, İ:129, 30.10.1338.

1923 Tarihli Anayasa Değişikliği

TBMM, ZC., Cilt 3, İ:43, 29.10.1339, ss.89-99.

1924 Anayasası

TBMM, ZC., Cilt 7, İ:7, 9.3.1340, ss.213-255.

TBMM, ZC., Cilt 7/1, İ:13, 16.3.1340, ss. 525-568.

TBMM, ZC., Cilt 7/1, İ:19, 23.3.1340, ss. 982-1014.

TBMM, ZC., Cilt 8, İ:24, 30.3.1340, ss. 95-121.

TBMM, ZC., Cilt 8, İ:30, 6.4.1340, ss.336-364.

TBMM, ZC., Cilt 8, İ:31, 7.4.1340, ss.378-407.

TBMM, ZC., Cilt 8/1, İ:36, 13.4.1340, ss.611-640.

TBMM, ZC., Cilt 8/1, İ:42, 20.4.1340, ss.895-924.